

ARAŞTIRMA SERİSİ No.177

Modernizm

MODERNİZM

Batı tarihinde modern öncesi dönem, düşüncede, toplum örgütlenmesinde ve değer yargılarında referans olarak Tanrının kabul edildiği dönemdir. Bu dönem bilginin üretildiği ve dağılımı kilise tarafından yürütülmekteydi. 1300'lü yıllardan sonra Avrupa'da ortaya çıkan modern kavramı daha önceki yapı ve düşüncelerden araştırılabilir derecede farklı gelişmeleri nitelenmek amacıyla kullanılmaktadır. Aydınlanma ile birlikte önce Batı dünyasında, daha sonra Batı'nın etkisi altında olan bütün dünyada önemli bir dönüşüm olmuştur. Bu dönüşümün ideolojik çevresinde de "modernizm" denilmektedir.

Modernleşme sürecinde üç ayırt edici tarihsel aşama vardır. İki 14. yüzyıldan başlayarak 18. yüzyıl sonuna kadar uzanmaktadır. Bu dönemde modern yaşam tarzını oluşturan bir dizi gelişme meydana gelmiştir. Nüfus artışı sonucu şehirler yaşamın merkezi olmaya başlamıştır. Şehirleşme beraberinde iktisadi canlanma ve kitlesel üretim teknolojilerinin geliştirilmesini getirmiştir. Şehirleşme sürecinin hızlanmasına paralel olarak Batı toplumlarının geleneksel yapılarının çözümlenmesi ve modern yaşam tarzının biçimlenmesinde rol oynayan bazı faktörler ortaya çıkmıştır. Yeni bilgilerin daha çabuk iletilmesi ancak kilisenin eğitim tekelinin kırılmasına neden olan matbaanın icadı, Latince yerine yerel dillerin edebiyat dili olması, hızla gelişen Doğu ticaretinin sağladığı zenginlik ve hacli seferlerinin sonuçları papanın otoritesini sarsmış, dolayısıyla kilisenin geleneksel üstünlüğü de sona ermiştir.

Modernleşme sürecinin gelişiminde ki ikinci önemli dönüm noktası Fransız devrimi ve siyasal hayatta isyanların oluşması ile ortaya çıkmıştır. Bunlar 1970'li yılların "büyük devrimci dalyaları"dır. Bu dönemde modern siyasal kurum ve yaklaşımlar yerleşmiştir. Bu dönem, bugünkü anlamıyla vatandaşlık ve temel medeni haklar tarihinin başlangıcını oluşturmaktadır. Üçüncü aşamada toplumsal kurum ve görüşler, özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra dünyanın her yanına yayılarak egemen olmaya başlamışlardır. Modernleşme süreci global düzeyde yayılmış ve modernizm "dünya kültürü" şekline gelmiştir.

Modern: İlk kez 5. yüzyılın sonlarında Avrupa'nın Atlantik kıyılarında yaşayan insanlar tarafından kullanılan modern kavramının içerdiği sürekli değişse de kavram: eskiden yeniye geçişin sonucu olarak, bir önceki çağla kendisi arasında ilişki kuran dönemlerin bilincini dile getirmiştir.

Sosyal bilimler literatüründe "modern dönem" teriminin 1300'lü yıllara uzanan ve Batı dünyasında Rönesans dönüşümünün biçimlendiği dönemi ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Modern kavramı sürekli gelişmeyi ima eden evrimsel bir tarihi modeli içermektedir. İster olumlu ister olumsuz değerlendirilsin, gündelik yaşamda ve kültürde modaya uygun tutumlara "modern" denilmektedir.

“Denilebilir ki, modern toplum ile geleneksel toplum arasındaki en önemli fark, modern insanın kendi toplumsal ve doğal çevresi üzerindeki büyük kontrolünde yatmaktadır.” Ayrıca modern kelimesi yaygın olarak Avrupalı olmayı, Avrupa’da ortaya çıkan değerlere sahip olmayı da çağrıştırmaktadır. Belirli bir çağdaki “baskın” değerlere sahip olmayı ifade etmektedir.

Modernlik: Modern kelimesi bir sıfat olarak, modernlik ise daha çok belirli bir zaman diliminde modern kabul edilen somut değer, ilişki ve kurumları adlandırılan bir isim olarak kullanılmaktadır. Modernlik, modern hayatın içerik ve kalitesini temsil etmektedir. Modernlik geniş olarak 16. yüzyılda ortaya çıkmış kitlesel, kültürel ve toplumsal değişikliklerdir. Statik tarımsal medeniyetlerde bulunan toplumsal düzenlik ve geleneklerdeki devrimsel kırılışı meydana getiren endüstriyel kapitalist toplum analizine bağlıdır.

Modernleşme: “Modern” teriminden üretilen modernleşme geleneksel toplumsal yapılarda ve değerlerde ekonomik gelişmenin etkisini göstermek için kullanılmaktadır. Modernleşme modernliğe götüren süreçtir. Modernleşme sosyal, siyasal, ekonomik, kültürel vb. alanlarda sanayileşmiş Batı toplumlarının sahip olduğu yapı, kurum, değer ve sistemlere sahip olmak amacı ile yapılan düzenlemelerin genel adıdır. Batılı olmayan toplumlar için modernleşme, ulaşılması gereken “son durum” a götüren bir süreçtir ve bu anlamda modernleşme ile batılılaşma eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Modernizm: Modernizm daha çok ideolojik çağrışımlar taşıyan bir terimdir. Modernizm modernleşme sürecinin bir dünya görüşü haline gelmesidir. Modern, modernlik ve modernleşme kavramlarını daha üst bir anlam çatısı altında toplayan kavram modernizmdir. Modern, modernleşme, modernlik ve modernizm Batı dünyasında belirli merkezlerde ortaya çıkan ve daha sonra dünyayı tümüyle etkileyecek kadar güç kazanan bir değişimi, yaşam tarzını nitelemektir.” Modernin zamansal ardıllık vurgusu taşıyan bir tespit, modernleşmenin bir süreç, modernliğin bir durum, modernizmin de varılacak “nihai” çerçevenin ideolojik açıklaması olduğunu söylemek mümkündür.

Modernizmin Karakteristik Özellikleri: Bir düşünce tarzı olarak modernizm hayatın ve düşüncelerin birikimsel, evrimci ve ilerlemeci bir seyirci izlediği varsayımına dayanmaktadır. Özcülük, bilgi faaliyetlerinin gerçek amacının nesnelere doğalarının veya özlerinin bitmesi olduğunu kabul eden ve gerçekliği belirli özlere indirgeyerek açıklama temeline dayalı yaklaşımların genel adıdır. İndirgemecilik karmaşık olay, ilişki veya düzenliliklerin daha basit faktör, ilişki veya düzenliliklerle açıklanabileceği görüşüdür. Modernizm, insan aklını ve ona dayalı olarak geliştirilen modern bilimi kutsallaştıran Aydınlanma rasyonelizmine dayanmaktadır.

Modernizmin evrensellik yüklediği ilke ve değerler Batı medeniyetinin ilke ve değerleridir. İnsanlığın ortak paydasını oluşturduğu savunulan bu değerlerin Batı’da doğup geliştiği iddia edilmekte, bu yolla “ben/Batı merkezilik” yapılmaktadır. Modernizm farklılıklarından çok benzerlik üzerinde

durmakta birçok farklı toplumun varlığını inkâr etmemekte, ancak evrensel bir süreç olan modernleşmenin sonucunda farklılıkların törpülenip benzerliklerin artmasıyla bütün toplumların birbirlerine yaklaşacaklarını, tüm toplumların benzeşerek homojenleşeceğini varsaymaktadır.

Modernizmi 1890'lardan 1945'lere kadar uzanan zaman dilimindeki sanatsal hareketler olarak yorumlayanlar bulunmaktadır. Modern düşünce tarzının diğer bir özelliği düalizmdir. Düalizm, bilgi-inanç, zihin-madde, olgu-değer, maddi-manevi, bilim-mit, gerçek-hayal, kadın-erkek gibi ast-üst ilişkilerine sahip ikilemler şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Modernizm, toplumu tümüyle kuşatan kapsamlı ve insanlığa çok yönlü vaatlerde bulunan bir toplumsal projeye dönüşmüştür.

Modernizm siyasal alanda hukukun egemenliği eşit ve genel oy, karar mekanizmalarına katılım, yani demokrasi, iktisadi alanda ise bütün insanlık için zenginlik vaat etmektedir. Modern projenin en önemli vaatlerinden birini de kadınların geleneksel ilişkiler dünyasındaki ikincillikten kurtarması ve kadın erkek arasında eşitliğin sağlanmasıdır. "Postmodernizmin ortaya çıkmasında, modern çağda insanların büyük bir coşku ile modernizmin peşinden koştukları fakirlikten kurtuluş, ekonomik eşitlik, zenginlik ve özgürlük gibi vaatlerin gerçekleşmemesinin önemli rolü olduğunu söylemek mümkündür."

AYDINLANMA ÇAĞI VE MODERNİZM

Modernizm orta çağ karanlığına karşı ortaya çıkan bir gelişmenin sonucudur. Keşifler ve icatlarla beraber içine girilen 15. yy'dan sonra insanlık bu karanlık dönemden kurtulmuş ve daha sonra da Rönesans ile reforma giden yol açılmıştır. Dinde ortaya çıkan yenileşme hareketi bir protesto hareketi olarak gelişmiş ve daha sonra ortaya çıkan Protestanlık akımı dinde yenileşmeyi gündeme getirmiştir. Dinsel baskının azalması ile beraber Rönesans çağına girilmiş ve bu dönemde verilen eserler ile insanın yalnızca manevi bir varlık değil ama aynı zamanda maddi bir varlık olduğu da ortaçağın maneviyatçı görüşüne karşı ortaya konulmuştur.

15. yy'dan sonra ortaya çıkan bu gibi gelişmeler insanlığın karanlıktan aydınlığa yönelen yolunu hazırlamışlardır. Modern devlet, aslında Rönesans ve reformla başlayan ve aydınlanma hareketi ile mantıksal sonuçlara ulaşan köklü bir zihin değişikliğinin ürünü olmuştur. Modernizmin ürünü olan modern devletin belirginlik kazanmasında, Avrupa'nın endüstri devrimi ve kapitalist gelişme önemli roller oynamıştır. İnsanların kutsallık ve dinsel anlayışlarını aşmasının modern devletin ortaya çıkmasında önemli rolü olmuştur. 17. yy'ın başlarına kadar süren inanç temelli düşünce, aklın ve bilimin ortaya çıkması ile gerilemiştir.

Ortaçağda egemen olan dinsel düzen giderek etkisini yitirince aydınlanma hareketi gelişmiş ve bunun sonucunda da modern toplum ve bunun uzantısı olarak da modern devlet anlayışı gündeme gelmiştir. Feodal beyler giderek güçlerini yitirirken, gelişen ekonomik yaşam daha geniş pazarları gündeme getirmiştir. Geniş Pazar olgusu gelişince, pazarda kullanılan ortak dil, geniş pazarın egemen

olduğu alanlarda uluslaşma olgusunu gündeme getirmiştir. Pazar ekonomisi feodal beylerin üstünlüğüne son verirken, giderek genişleyen pazarların kontrolü ve denetlenmesi bir gereksinme olarak belirmiş ve bunun sonucunda da daha geniş alanlara hükmeden merkezi bir otorite arayışı gelmiştir. Toprağa bağlı tarım ekonomisinden, pazarlara açık piyasa ekonomisine geçildiğinde değiş tokuşa dayanan trampa sisteminin yerini alım satıma dayanan para sistemi almıştır. Para bastırma ve pazarda geçerli kılma gereksinmesi de, merkezi devlete geçişi sağlayan bir başka faktördür.

Pazar ve piyasa ekonomisinin gelişmesi ile beraber bugün anladığımız anlamda modern devlet olgusu insanlık tarihi içindeki yerini almıştır. Rönesans 16.yy'da İtalya'da ortaya çıkmış ve zamanla bütün Avrupa'da etkinlik sağlamıştır. Dinsel düşüncenin terk edilerek, insanın ve doğanın yeniden dindışı biçimde algılanması hareketi olarak Rönesans modern Avrupa'nın yaratıcısı olmuştur. Kilisenin toplum içindeki yeri sarsılınca, Rönesans ve reform öne geçmiş ve çağdaş topluma giden gelişme süreci başlamıştır. Dindışı eğitim ile laik kuşaklar yetiştirilmiş ve dinin ötesinde laik toplumlar oluşturulmuştur. Bu gelişmenin sonucunda da yepyeni bir devlet anlayışı gündeme gelmiştir.

Doğa karşısında başarı sağlayan insan akli modern toplumun ve devletin yaratılmasında da etkili olmuştur. Fransız aydınlanmacılarının öncülüğünde gelişen aydınlanma hareketi önce Fransa devrimini gerçekleştirmiş ve daha sonra bu devrimin ışığını bütün Avrupa'ya yaymıştır. Fransız aydınlanması Fransız devriminin ana nedenidir. Fransız devrimi aydınlanmacı yönü ile önce Avrupa ülkelerine daha sonra da bütün dünyaya öncülük etmiştir. Dinin etkisinden kurtulmak ve modern bir toplum yapısı oluşturmak isteyen bütün ülkeler Fransız devrimini örnek almışlardır.

Avrupa'nın dışında kalan ülkelerden Türkiye Cumhuriyeti de devlet olarak ortaya çıkarken aydınlanmanın öncüsü olan Fransız devriminin bazı özelliklerini örnek almıştır. Aydınlanmanın karakteristik özelliği olan bilginin topluma yayılması süreci ve halkın bilgilendirilmesi olgusu tüm modern çağlar süresince devam etmiştir. Bilgilenen ve bilinçlenen halk kitlelerinin toplumun yönetiminde söz sahibi olmak istemeleri ile modern devlet olgusu kendiliğinden gündeme gelmiştir. Aydınlanma düşüncesi tarihin insanoğlunu özgürlüğe götürdüğünü göstermektedir.

Öğrendiklerinin yanında akıl yürüterek bilgisini güçlendiren ve bu birikimi ile toplumu yönlendirmeğe başlayan insanoğlu, bu yeni konumuna uygun düşecek bir devlet yapılanmasının ardında koşmuştur. Modernizm olarak tanımlanan aydınlanma projesi insanlık tarihinin son 300 yılının başta gelen bir özelliği olmuştur. Aydınlanmanın yarattığı modern çağlar, modern devletin ortaya çıktığı dönem olmuştur. Devletin tanımı toplumların siyasal örgütlenmesi olarak yapıldığına göre, modern toplumların örgütlenmesi ile modern devletler kendiliğinden gündeme gelmiş ve son 300 yıllık süreç içinde gelişmeler göstermiştir.

Aydınlanmanın ortaya çıkardığı insan akli, modernizm sayesinde topluma ve devlete taşınmıştır. Modern toplum gibi modern devlet de insan aklının ürünleridir. Ortaçağların derebeyliğe ya da feodal

düzenine dayanan geri devlet türüne karşılık, modern devlet büyük alanlara hükmeden ve bu alanlar üzerinde oluşan ekonomik yapıyı kontrol eden büyük bir merkezi güçtür. Kendi içinde belirli bir akıl ve bilim birikimini içeren geniş bir siyasal örgütlenmedir. Akılcılık ve bilimcilik öne geçince, bu iki sürecin sonucunda gerçeklik kazanan devlet yapıları da belirli bir akla ve bilimsel birikime kendiliğinden sahip olmaktadır. Devlet akılı denilen olgu bir anlamda, modern devletlerin çekirdeğini meydana getirmiş ve gelişmelerini yönlendirmiştir.

Devletlerin gerçeklik kazanmasını sağlayan bürokratik yapılar, sivil ve askeri bürokrasi ile beraber belirli bir bütünü oluşturmuşlar, devletlerin koruyucu bir zırh içinde gelişmesine sağlayan süreci güvence altına almıştır. Feodaliteden kopuştan sonra ortaya çıkan ekonomik yapıda önce ticaret daha sonra da endüstri gelişme göstermiş, her iki olgu da ekonomik yapıyı değiştirdiğinde, bunların modern devlet örgütlenmesine büyük ölçüde değiştirici yansımaları olmuştur. Modern devlet, büyük bir siyasal örgütlenmenin adıdır. Büyük alanlara toplum yararına düzenlemek, büyük nüfusları birarada bir düzen içinde yaşatabilmek, bu kadar geniş ülke ve nüfus yapıları üzerinde hukuk düzenleri kurabilmek için modern devletler büyük siyasal örgütlenmeler biçiminde gündeme gelmişlerdir.

Modern devletin ana unsurları, siyasal bilim açısından ülke, nüfus ve egemenlik olarak tanımlandığından, her devletin belirli sınırlarla çevrilmiş bir ülkede yaşayan nüfus topluluğu üzerinde otorite yani egemenlik kuran bir siyasal yapı olduğu kabul edilir. Sınırlarla çevrilmiş belirli bir ülke içinde yaşayan halk topluluğunun siyasal olarak örgütlenmesi ile modern devletin ortaya çıktığı genel olarak benimsenen bir açıklamadır. Modern çağların devlet anlayışı 3 temel öğeye dayanan ve bunları sonuna kadar koruyarak savunan bir hukuksal ve siyasal mekanizmanın yansıması olarak kimlik kazanmıştır. İlk olarak tek adamın egemenliğinde ortaya çıktığı için monarşiler modern devletin ilk biçimidir. Daha sonraları tek adam yönetiminden uzaklaştıkça, oligarşiler ya da demokrasiler ya da cumhuriyetler birbirini izleyen modern devlet biçimleri olmuşlardır. Modern devlet zaman içerisinde tek adamın egemenliğinden bütün halkın egemenliğine doğru gelişmeler gösteren değişim sürecinden geçmiştir.

Doğal hukuk ve sözleşme doktrini, aydınlanma döneminin önde gelen iki önemli yansımasıdır. İnsanın doğadan gelen yanını ele alan ve bunu hukukun temeli olarak geliştirmek isteyen doğal hukuk okulu, insan toplumlarının oluşumunu bir toplumda yaşayan tüm insanların bir araya gelerek bir sosyal sözleşme imzalaması ile açıklamaya çalışmıştır. Bu görüş genel olarak batı demokrasilerinde kabul edildiği için, modern devletin temelinde, toplumda yaşayan bütün insanların ortak rızasının bulunduğu varsayılır. Devletin oluşumuna ortak olarak katılan herkes hem toplumun hem de devletin eşit ölçülerde sahibi olarak kabul edilmekte, belirli aralıklarla yapılan seçimlerle modern devletin başına hükümeti oluşturacak heyetler getirilmektedir. Böylece, modern devletin, ülkede yaşayan yurttaşların tümünün yönetimine katıldığı demokratik bir yapıya sahip olduğu benimsenmektedir.

Modern devlet tam anlamıyla bir toplumsal örgütlenmedir. Tüm kurumlarda olduğu gibi toplum içindeki şiddet olgusu da tekelleşmekte ve devletin denetimi altına girmektedir. Devlet bir anlamda sahip olduğu büyük güç ile toplum üzerinde baskı kurmakta ve ideolojik aygıtlarını kullanarak toplumu ortak ulusal çıkarlar doğrultusunda yönlendirmektedir. Modern devlet, diğer devletler olan rekabet düzeni içerisinde kendi toplumunu modernleştirmek için tüm çağdaşlaştırıcı eylemlere öncülük eder, bunları planlar ve toplumun yararına organize eder.

Yarış düzeni içerisinde bütün modern devletler kendilerine bağlı olan toplum yapıları ile beraber bir kalkınma ve modernleşme yarışına kalkışmışlardır. Devletler arası rekabet beraberinde geniş alanlara hükmetme konusunda da çekişmeyi gündeme getirmiş, ve bu süreç sonucunda insanlık 20.yy içerisinde iki kez büyük dünya savaşlarına sürüklenmiştir. Modern devletler, teknolojik ve bilimsel gelişmelerin verileri çoğaldıkça daha da güçlenmişler ve kendi toplumları içerisinde en büyük güç olarak denetlenemez noktalara gelmişlerdir. Modern devlet yapıları, son dönemde beklenen ötesinde güçlenince, bu yapıları tasfiye etmek isteyen uluslararası güçler ortaya çıkmış ve bunların örgütlediği programlar dahilinde modern devletlerin gücünü kırarak yeni bir dünya düzeni oluşturabilmenin yolları araştırılmıştır. Küreselleşme olgusu bu aşamada gündeme gelmiş ve modern devlet düzenleri tasfiye edilerek uluslararası sermayenin güdümünde bir dünya devleti arayışı başlamıştır.

Modern devletlerin özellikleri dokuz başlıkta toplanmaktadır.

1) Şiddet araçlarının denetimi, 2) Toprak, 3) Egemenlik, 4) Anayasallık, 5) Kişisel olmayan iktidar, 6) Kamu bürokrasisi, 7) Yetki/meşruiyet 8) Yurttaşlık, 9) Vergilendirme

Şiddet Araçlarının (Tekel) Denetimi: Weber en kısa şekilde devleti, “belli bir arazi içinde fiziksel şiddetin meşru kullanımını tekelinde (başarıyla) bulunduran insan topluluğu” olarak tanımlamaktadır. Buradaki gücün otoritesi bir kez kurulunca, rıza yolu ile değil zordan gelişir. Devlet iktidarının merkezileşmesi sürecinin can alıcı noktası, toplumun giderek daha fazla yatıştırılma ihtiyacıdır.

Toprak: Modern Devletler, coğrafi yada jeopolitik varlıklardır. Devletler otorite olduklarını iddia ettikleri fiziksel bir alanı kaplamaktadırlar. Devletler sadece belirli bir toprak parçası üzerinde yetki iddia etmezler, toprağın altındaki madenler, sular, hava sahası ve her şeyden öte, o toprak üzerinde yaşayan halk üzerinde de hak iddia ederler.

Egemenlik: Egemenlik daha çok devletin (dünyanın, birçok başka egemen ulus devlete bölünmesiyle beliren) yetki sınırları içinde başka hiçbir aktörün, egemen devletin iradesini reddedememesi fikridir.

Anayasallık: Anayasalar çoğu zaman siyasi sürecin temel “oyun kurallarını” betimlemekte kullanılır. Anayasallık modern devlet fikrinin en önemli ögesidir. Anayasallık fikri, modern devletin bir çok

başka karakteristik özelliğine (toplum ve ekonominin farklılaşması, 'kişisel olmayan' iktidar, bürokratik örgütlenme vb.) yöneltilir.

Hukukun Üstünlüğü ve Kişisel Olmayan İktidarın Uygulanması: Burada kişilerin yönetimi değil, hukukun üstünlüğü ön plandadır. Anayasal bir düzen içinde devlet iktidarını uygulayanların bu iktidarı, kendisi de yasal, anayasal olan ve kamu hukukuna uygun prosedürlerle sınırlı şekillerde uygulamak zorunda oldukları yaygınlıkla savunulur.

Kamu Bürokrasisi: Weber'e göre modern devlet her yerde bürokratikleşmeye maruz kalmaktadır. Bürokrasi modern kitle demokrasisine kaçınılmaz olarak eşlik eder.

Otorite ve Meşruiyet: İstikrarlı bir devlet, ne sebeple olursa olsun, halkının büyük bölümünün, zamanının büyük kısmında, bu devletin yönetimini kabul etmesini gerektirir.

Yurttaşlık: Yurttaşlık ilkesel olarak siyasi topluluk içinde bireylere eşit haklar ve görevler, özgürlükler ve sınırlamalar, güçler ve sorumluluklar veren bir statüdür. Uyrukların yurttaşlara dönüştürülmesiyle aynı anda bir devletin bir ulusa dönüştürüldüğü iki paralel hareket vardır. Yurttaşlık, devletin uyruk-mensuplarıyla ilişkisinin kurulmasında kesinlikle kilit terim olmuştur.

Vergilendirme: Giddens vergilendirmeyi, vergi mükellefiyetlerinin değerlendirilmesi ve toplanması devletin topluma nüfuz eden gözetimini genişletme yollarından birisi olarak görmektedir.

DEVLETİN MODERNİTEYE YERLEŞMESİ

Çeşitli karmaşıklık düzeyleriyle on altıncı ve on sekizinci yüzyıllar arasında bir dönemde ortaya çıkan modern dünya, kendisinden önceki geleneksel düzenle çatışmaktadır. Moderniteye geçişle pek çok özellik özdeşleştirilmiştir. Bunlar, sanayileşme, demografik geçiş, ticarileşme ve ekonomik ilişkilerin bunu izleyen metalaşması, kapitalizmin yükselişi, sosyal iş bölümünün büyümesi, bilimsel düşünce tarzlarının yükselişi ve bunların sanayileşmiş üretime ve oradan da daha genel olarak sosyal hayata uygulanması, iletişim tarzlarının dönüşümü, kentleşme ve demokratikleşme olarak özetlenebilir.

Modernite sadece belirli bir zamanda değil ayrıca özel bir yerde –yani Avrupa'da- ortaya çıktı ve özünde bu Avrupa gelişmenin karmaşık yayılımı yoluyla ki modernite gerçekten dünya ölçüsünde bir olgu haline geldi.

Geleneksel Devletler:

Mann, gelişmiş ulus devletlerin geniş ölçüde yirminci yüzyılın bir ürünü olduğunu, bunların çoğunun 1945'ten sonra ortaya çıktığını savunur. Geleneksel devletler çeşitli biçimler alırlar. Eisenstadt bu biçimleri şöyle sıralar: Kent-devletler; feodal sistemler; patrimonyal imparatorluklar; göçebe yada fetihçi imparatorluklar ve tarihsel bürokratik merkezi imparatorluklar.

Modern Devletten Önce Feodalizm: Efendi ile vassal arasındaki kişisel bağdan oluşan bir sistemdir. Derebeylik rejimi de denir.

Mutlakiyet: Poggi, mutlakiyetçi devleti, kesin bir şekilde modern devletin ilk başlıca kurumsal cisimleşmesi olarak betimler. Giddens, tersine, gerçekleşmiş bütün değişimler için, mutlakiyetçi devletin hala... geleneksel bir devlet olduğunda ısrarlıdır. Uzun ömürlülüğü ve moderniteye yakınlığı düşünüldüğünde, modern devletin en önemli karakteristiklerinden pek çoğunun mutlakiyetin tanınabilen ürünleri olması ve modern devletlerin bazı önemli bakımlardan hala tanınabilecek şekilde mutlakiyetçi olmaları belki de şaşırtıcı değildir.

Mutlakiyetten Modern Devlete: Modern devletin anahtar fikri, devletin, onu kendinde cisimleştiren kişilerden başka bir şey olduğudur. Her şeyden önce hükümetler ve devlet başkanları gelebilir ve gidebilirler, oysa devlet kalır. Modern devlette yurttaşlık fikri de önemli bir öğedir.

Modern Devletin Büyümesi: Devletin sosyal işlevindeki büyüme modern devletin yirminci yüzyıl yörüngesindeki en dikkate değer ve önemli gelişmelerden biridir.

Devletler ve Toplumlar: Altyapısal İktidar ve Gözetim

Devlet büyük bir iş veren, büyük bir harcamacı ve ulusal para biriminin garantörü olarak önemli bir ekonomik rol de üstlenmektedir. Modernitede devletin gelişmesinin bir başka özelliği yönettiği toplumu gitgide daha fazla nüfuz etmesidir. Modern devlet yaygın olarak kendisini oluşturan topluluğu gitgide daha fazla idare eden, biçimlendiren hatta yaratan aktif ve pro-aktif bir devlet olarak görülür.

Toplumlar ve Devletler: Yurttaşlık ve Demokrasi

Devlet ve toplum arasındaki çatışmada kaynak devletin ellerinde değildir. Modern devlet yurttaşlara hesap verebilir niteliktedir. Modern devletlerin büyümesi yurttaş haklarının güçlenmesini ve demokratikleşmenin artmasını sağlar.

Devlet Yapımı Toplumlar: Neo-Liberalizm

Neo-liberal düşünürler modern devleti, kendisini topluma dayatan, gitgide daha mütehakkim ve habis bir etki olarak görürler. Devleti sosyalistler ve sosyal demokratlar ele geçirirse zararlı olmaktadır.

Devlet ve Ekonomi

Modern devlet bir vergi devletidir. Devletin doğrudan doğruya bir ekonomik aktör olarak karıştığı alanlar vardır. İkinci olarak ise, devletin ekonomik sürece etkide bulunmak üzere kullandığı politika araçlarıyla tanımlanmıştır. Modern devletler hem ulusal hem yerel düzeyde çoğu kez toplumlarının en büyük toprak sahibidirler. Devlet aynı zamanda mal sahibidir ve üreticidir. Devlet iş veren konumundadır.

Devlet düzenleyicidir. Devlet yeniden bölüştürücü bir konuma sahiptir. Devlet ekonomi politikaları oluşturur.

Devletler hala geniş ekonomik kaynakları yönetir ve nasıl kullanacağına karar verirler ve genel olarak devlet, gücüne yönelik dış ekonomik tehditlere geri çekilerek değil, hala ciddi güç uyguladığı bir topluma müdahale yollarını yeniden yapılandırarak cevap vermektedir.

Devletler ve Yurttaşlar:

Yurttaşlık, tanımlanmış yasal yada sosyal statü, siyasi kimliğin bir aracı, bir sadakat odağı, görevlerin bir gereği, bir hak beklentisi ve iyi sosyal davranışın bir ölçüsü olarak tanımlanabilir. Yurttaşlığın belki de en geniş ve en sosyal niteliğidir. Yurttaşlık statüsü bireysel kimliğin önemli bir bileşenidir.

Devletler ve Uluslar Arası Düzen:

Giddens, “modern devletin egemenliği başından beri devletler arasındaki karşılıklı izlenen bir dizi ilişkiye bağlıdır” der. Savaş ve barış oyunu, insan topluluğunun her yerde varolmuş bir yönüdür.

Gerçekçilik yaklaşımının esaslarına göre; Devletler dünya olaylarında başlıca aktörlerdir. Kilit stratejik aktörler ulus devletlerdir. Devletler üniter aktörler olarak davranmaktadırlar.

Devletler rasyonel davranırlar. Her devlet, ne kadar tanımlanmış olsa da, kendisinin, en iyi olduğuna karar verdiği yollarla kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışır. Zor, devletin dış amaçlarına ulaşmanın bir aracıdır çünkü bir anarşi durumunda benzer birimler arasında kaçınılmaz olarak çıkan çıkar çatışmalarını uzlaştıracak hiçbir tutarlı, güvenilir süreç yoktur.

Anarşi ortamındaki devletler iktidar ve güvenlik konularıyla meşgul edilirler. Ahlak, uluslar arası politikada radikal biçimde koşula bağlı bir ilkedir. Devletler, ortak çıkarlar karşısında bile çatışma ve rekabete itilir ve çoğu kez işbirliği yapamazlar. Devletler arası bu işbirliği beklentilerine, uluslar arası örgütler marjinal etki yaparlar.

Ayrıca gerçekçiliğin eleştirisi olarak aşağıdakilere değinilebilir.

-Dünya olaylarındaki başlıca aktörler sadece devletler değildir.

-Uluslar arası işbirliğinin biçimleri anarşiyi kısıtlar.

-Uluslar arası düzenlemeler, gerçekçiliğin öngördüğünden çok daha fazla uluslar arası işbirliğine imkan verebilirler.

-Uluslar arası örgütler, devletlerarası işbirliği beklentilerine önemli bir etki yapabilirler.

- Devletler sadece askeri güvenlik konularıyla meşgul olmazlar.
- Uluslar arası ilişkiler gitgide daha çok ekonomik güç konusundadır.
- İş ve uluslar arası politikalar arasında hiçbir net ayrım yoktur.
- Devletler üniter-ussal aktör değildirler.
- Ahlak uluslar arası ilişkilerde bir yer tutabilir.
- Kadınlar uluslar arası ilişkiler tablosundan sistematik olarak dışlanırlar.
- Gerçekçilik gerçekliği değil, belirli çıkarların hizmetindeki bir dünya görüşünü yansıtır.

Geleneksel toplumda yaşlı olmak otorite kaynağıdır. Modern toplumlarda ise bilgi donanımı otorite olmaktır. Geleneksel değerler insanları birlikte beraber tutmanın icabına uygundur. Modernleşmede ise birey genelde yalnızlığa terk edilmiştir.

Modernleşme sürecinin içerdiği olgulardan biri de kitle iletişim araçlarıdır. Kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki etkisi modernleşme ile birlikte arttı. Eskiden okur yazarlık oranının artması ile gazete, son yıllarda da televizyon ile artık herkese ulaşılır oldu. Modernleşmenin getirdiği davranış kalıpları, hayat tarzları herkesçe görülebilir oldu.

Demokrasi nedir?

Milli devletin halkın istek ve beklentilerine göre en çok oy alan partinin gene halkın istek ve beklentilerine göre işleri yürütmesidir. Üniter devlete göre demokrasi tanımı budur. Bu şekilde iktidara gelen partiler halkın istek ve beklentileri yönünde politikalar yapmayınca aşırı milliyetçilik ve dincilik gibi sağ akımlar az gelişmiş ülkelerde güçleniyor. Gelişmiş ülkelerde ise eşitlik akımları daha baskındır. Bu sebepler medeniyetler çatışmasına yol açmaktadır. Liberalizmin toplumsal hayatta oluşturduğu bedel ağır olmaktadır. Liberalleşmenin getirdiği değişimler telafi edilmelidir. Uluslar arası kuruluşlar (AB ve IMF) bu değişimleri zorluyorlar.

Bir demokrasi, yurttaşları yurttaşlar olarak aktif olma gücüne gerçekten sahipse, adını tamamen hak edecektir; yani, eğer yurttaşlar demokratik katılımı yürütmek ve bir yetki olarak muamele etmek üzere kendilerine tahsis edilen bir haklar demetini kullanabiliyorlarsa. Böylesi bir haklar demeti... demokratik yönetim nosyonunun ta kendisinde... kaynaklanmış görülmelidir. Eğer insan demokrasiyi seçerse, güçlendiren haklar ve yükümlülüklerden oluşan yapısal bir sistemi işletmeyi seçmek zorundadır, çünkü böylesi bir sistem, özerklik ilkesinin izlenebileceği ve uygulanabileceği birbiriyle ilişkili alanı oluşturur.

Demokratikleşmeyi salt siyasal ilişkilene, yönetme yönetilme biçimlerinden biri olarak ele alma yeterli olmamaktadır. Toplumun ve yaşamın demokratikleştirilmesi de söz konusu olmaktadır. Yeni paradigma bunu öngörmektedir. Bunun öncelikle gerçekleşme alanlarından biri de aydınlanma, tartışma, görüş oluşturma merkezi olan akademilerdir.

Yeni paradigma daha az hiyerarşiye farklı görüşlerin bir arada bulunarak tartışma içinde bulunmasına, arayışların sürekli olarak bilinçli bir eylem olarak sürdürülmesini ve bilinçli birey tarafından yaşamın örgütlenmesini gerekli görmektedir. Aynı zamanda düşüncenin özgür gelişim önünde herhangi bir engelin oluşturulmasını kabul etmemektedir. Demokratikliği kuralsızlığın reddi olarak görüp toplumun, gelişmelerin tıkanmasındaki engellerin aşılması olarak değerlendirmektedir. Buna göre akademik çalışmaların ve yaşamın kendi iç disiplini çerçevesinde örgütlenmesi ve örgütlenilen çalışma ve yaşam içinde yönetme-yönetilme dahil ilişkilerin düzenlenmesini gerekli hale getirmektedir.

Anayasamız, demokratiklik ilkesini ifade ederken, “cumhuriyetin nitelikleri” başlığı altında, Türkiye Cumhuriyeti... “demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk Devletidir” demektedir. Açıktır ki, Anayasa, ülkede, demokratik olmayan her çeşit toplumsal, hukukî, siyasî düzeni mutlak bir biçimde yasaklamış bulunmaktadır.

Demokratik düzenlerin zorunlu bir şartını oluşturan lâiklik, bir kurtuluş savaşı ortamında biçimlenen Türk toplumunun ve o toplumun siyasî-hukukî tezahürü Türkiye Cumhuriyeti Devletinin kimliğidir, bir olmazsa olmaz şartıdır.

“Sosyal bir hukuk devleti” olmak, bizce, bu çağda, “demokratik bir devlet” olmanın zorunlu bir sonucudur.

Bugün, hukuka bağlı bir devlet olmadan, demokratik bir devlet olmayı anlamak pek kolay değildir. Öte yandan, Anayasanın demokratik toplum/hukuk/devlet düzeninin dayandığı ilkeler, sözel olarak bakıldığında yanlış anlamalara neden olabilmektedir. Gerçekten “Atatürk milliyetçiliğine ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere bağlılık” ifadesi, demokrasi kavramının özüne ilişkin bir tartışmayı da beraberinde getirmektedir.

Tartışma, bir devlet düzeni liberal-demokratik bir devlet düzeniyse, o devletin bir ideolojisinin olamayacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Denmektedir ki, liberal-demokratik devlet düzenlerinde, devletin idealleri olur ama, bir ideolojisi olmaz. Ancak bu düzenlerde, olsa ola, devletin içinde yer alan siyasî partilerin ideolojileri olabilir.

Bu durumda eğer dersek ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin bir ideolojisi vardır, o da “Atatürkçülük”tür, o zaman Türkiye Cumhuriyeti Devletinin demokratik bir devlet olduğunu söylemeye imkân yoktur. Yok, eğer dersek ki, Türkiye Cumhuriyeti Devleti demokratik bir devlettir, o zaman “Atatürkçülük” diye bir ideoloji mevcut bulunmamaktadır.

Egemenlik

Egemenlik terimi iktisatçılar ve felsefeciler tarafından farklı anlamlarda kullanılmakla birlikte; genellikle bu terim siyasal bilimlerde devlet olgusu incelenirken temel bir kavram olarak sıkça kullanılmaktadır.

Görüldüğü gibi siyasal bilimlerde egemenlik devlet ile ilgili bir kavramdır. Dolayısıyla bu kavramı açıklayabilmek için devletin tanımını ve ortaya çıkışını açıklamak gerekmektedir. İnsanların toplum halinde yaşama zorunluluğunun bir sonucu olarak devlet kurumu ortaya çıkmıştır. Çünkü toplum halinde yaşama zorunluluğunun farkına varmaları insanları toplum halinde yaşamayı sağlayacak kuralları geliştirmeye ve örgütlenmeye zorlamıştır.

İnsan toplulukları kendi içlerinden çıkan bir güçle örgütlenme yoluna girdikleri ve tüm örgütleri kapsamına alan daha geniş bir örgüt kurdukları zaman devletten söz edilmeye başlanmıştır. Buna göre devlet toplumu her yanından saran ve tüm alt güçleri denetimi altına alan siyasal iktidara sahip bir üstün güçtür.

Yukarıda da belirtildiği gibi devleti aile, dernek, sendika ve parti gibi diğer sosyal birliklerden, toplum örgütlenmelerinden ayıran ondaki üstün yaptırma gücü (iktidar) olmaktadır. Devlet, ülkesindeki tüm otoritelerin üstünde, onlara emir ve kumanda etmektedir. İşte bu “*emir ve kumanda etme yetkisi ve gücü*”ne “*egemenlik*” diyoruz. Doğal olarak egemenlik devletin özünde bulunan bir niteliktir ve egemenlik yitirildiğinde devlet olmaktan çıkar. Devlet niteliği gereği sahip olduğu egemenliği üç organı (yasama, yürütme ve yargı) aracılığıyla kullanır. Egemenliğin ortaya çıkabilmesi için öncelikle maddi bir ortama gereksinim vardır. Bu ortam ülke (toprak parçası) ile belli özelliklere sahip insan topluluğunun oluşturduğu maddi iki unsurdan oluşur. Başka deyişle, devlet dediğimiz kurumun ortaya çıkabilmesi ülke, insan topluluğu ve bu unsurlar üzerinde gerçek egemen olan bir gücün ortaya çıkmasına bağlıdır.

Bu güç, yani egemenlik örgütlenmiştir ve diğer tüm otoriteler bu gücün altındadır. Bu gücün diğer örgütler üzerine çıkabilmesi için zorlayıcı bir niteliğe sahip olması gerekir.Devlet gücü (egemenlik) dediğimiz bu zorlayıcı otorite kendi üstünde başka otorite tanımaz

Toplumsal Sözleşme Kuramı: Türkiye Cumhuriyeti’ni kuranların egemenlik anlayışını en fazla etkileyen kuramdır. Günümüzün siyasal sistemlerinin çoğu bu kuramdan etkilenmiştir. Bu görüş insanların “*tabiat hali*” ile “*toplum hali*”ini bir birinden ayırmaktadır. Bu görüşü savunanlara göre tabiat halinden toplum haline geçiş bir toplumsal sözleşme ile olmuştur:(*toplumsal sözleşme*). İkinci bir sözleşme ile de insanlar devleti kurmuşlar ve sahip oldukları egemenliklerinin, hak ve hürriyetlerinin bir kısmını veya tamamını devlete terk etmişlerdir: (*siyasal sözleşme*). Bu kuramın bizim anlayışımızı da etkileyen bir kaç farklı varyasyonu bulunmaktadır:

Örneğin ünlü İngiliz filozofu Hobbes(1588-1679)'a göre insanlar tabiat halinde birbirleriyle sürekli bir çatışma içindeydiler. Hobbes'a göre (*homo homini lupus*) "insan insanın kurdudur". Savaşa son vermek için insanların tabiat halinde yaşarken sahip oldukları her şey üzerindeki sınırsız egemenliklerinden karşılıklı olarak vazgeçmeleri; haklarının ve yetkilerinin önemli bir kısmını mutlak olarak devlet denilen otoriteye terk etmeleri gerekmektedir. Ona göre devlet bir dev'dir ve ünlü eseri **Leviathan** da bu anlama gelmektedir.

Yine başka bir İngiliz filozofu John Locke(1632-1679) ise devlet toplum sözleşmesi kuramına dayanarak açıklamakla birlikte; insanların tabiat halinde bir çatışma içinde olduklarını kabul etmemektedir. Ona göre tabiat hali sade kuvvetin hüküm sürdüğü bir kanunsuzluk devri değildir. Tabiat hali, insanların akla dayandıkları ve bir devlet otoritesine gerek duymadıkları bir durumu anlatmaktadır. Tabiat halinde insanların yaşam, özgürlük, mülkiyet gibi temel hakları vardır. Toplum haline geçmek için insanlar bu hak ve özgürlüklerinin tamamını yahut önemli bir kısmını değil, sadece cezalandırmak ve hak aramak yetkilerini devlete devretmişlerdir. Şu halde sözleşme ile ortaya çıkan devletin iktidarı Hobbes'un ileri sürdüğü gibi mutlak iktidar değildir. Devlet sahip olduğu otoriteyi ancak vatandaşların haklarını ve özgürlüklerini korumak için kullanabilir.

Türk aydınını en fazla etkileyen toplumsal sözleşme kuramcısı J.J. Rousseau(1712-1778) olmuştur. Rousseau "*Contrat Social*"; "*toplum sözleşmesi*" adlı eserinde şu görüşleri ileri sürmüştür:

İlke olarak insanları özgürlüklerinden kendi rızalarıyla dahi olsa yoksun bırakmak olanaksızdır. Diğer yandan tabiat halindeki mücadeleye ve didişmelere son verip toplum hayatının ve düzenin doğması için egemen bir otoriteye insanların bağlı olmaları, yani özgürlüklerinden fedakarlıkta bulunmaları şarttır. Bu amaca yönelik bireysel iradelerin birleşmesinden doğan irade bireylerin iradesinden ayrı genel bir iradedir ve toplumun ve devletin temeli bu genel iradeye ve ona dayanak oluşturan toplumsal sözleşmeye bağlıdır. Doğal , tabii haklarını devlete terkeden insanlara devlet medeni ve siyasal haklar tanımaktadır.

Görüldüğü gibi bu kuram egemenliğin kaynağını toplumda arayan ve toplum olduğunu benimseyen bir yaklaşımı içermektedir. Siyasal iktidarın meşruluğunu toplumda gören bu fikirler genellikle bu meşru'luğu bu toplumsal sözleşme kuramıyla açıklamak istemektedirler. Ancak bu kuramın farklı yorumları içinde iki ayrı toplum egemenliği anlayışı ortaya çıkmaktadır

Bir yandan toplumu "*atomistic*" bir görüşle değerlendirenler; diğer yanda da toplumu bütünleşmiş, birleşmiş tek bir varlık olarak kavrama eğiliminde olanlar şeklinde iki farklı yaklaşım söz konusudur.

Birinci grub toplumsal sözleşme kuramlarında devlet toplumun değil; tek tek bireylerin haklarını güvence altına alan bir üstün güç olarak görülmektedir. Burada bireyler, böyle bir güvence için ya tüm

haklarını devlete terk etmektedirler (Hobbes); ya da devlete yalnızca bireysel haklarını koruma ve kollama yetkisini vermekte ve diğer temel haklarını devletin faaliyet alanının sınırlarını belirleyecek bir biçimde kendilerinde tutmaktadırlar. (J.Locke)

İkinci grub toplumsal sözleşme kuramlarında ise toplumun kendisini oluşturan bireylerden ayrı ve üstün bir “*genel iradesi*” nin olduğu, bu iradenin ona ters düşen bireyleri de kapsadığı ve devletin bu genel iradenin somutlaştığı örgütlenme olarak toplumu yönettiği kabul edilmektedir(Rousseau).

Atatürkçülüğün Türk toplumu hakkındaki değerlendirmesinin, “*farklılaşmamışlık*” ve bütünleşmişlik terimleriyle ortaya konulmasına bakarak, Atatürkçü milli devlet anlayışının Rousseau’cu bir temele dayandığı söylenebilir.

Genel Oy:

İnsan haklarının tartışılmadığı dönemlerde, kadın ile erkeğin birçok alanda eşitliğinin sağlanabilmesi mümkün olmamıştır. Bu konulardan biri de, temsil hakkının kullanımınıdır. Tarihsel süreç içerisinde kadınlar, mülk devleti anlayışında ve polis devleti anlayışında “genel oy” hakkı elde edememişlerdir. Ancak, hukuk devleti anlayışının modern ulus devletlerde oluşması ile, “genel oy”un elde edilmesi sağlanabilmiştir. Bu süreç oldukça uzun ve mücadelelerle doludur. Hukuk devleti, insan haklarına saygıyı prensip edinmiştir. Bu olgu, bireylerin siyasal, sosyal, ekonomik, kültürel ve teknik açıdan haklarını aramalarını beraberinde getirmiştir.

Seçim, her dönemde kişilerin yakından ilgilendiği ve uğruna mücadeleler verdiği bir kavramdır. Mücadele topyekün kadın-erkek birlikte verilmesine rağmen, erkekler bu hakkı çok daha önce almış, kadınlar yüzyıllar sonra kazanabilmişlerdir.

Toplumların ilerlemesi, cinsiyet gözetmeden eşitliklerin uygulanması ile mümkündür. Temsil hakkının “genel oy” biçiminde kullanımının gerçekleşmesine kadar; ırk, ehliyet, servet gibi kısıtlamalarla da karşı karşıya kalınmıştır. Erkekler de; genel oy hakkına hemen ulaşamamış ve belirli engellemelerle karşılaşmışlardır. Bazı dönemlerde servete sahip olan erkeklere, bazı dönemlerde ehliyete, bazı dönemlerde ise okuma - yazma şartına veya eğitime göre bu hak kullandırılmıştır. Kadınların böyle bir şansı olmamış; toplumların içerisinde bu konuda kabul görmez kişiler olarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Temsil edilenler; temsil edecek kişileri belirlemede en yetkili bireyler olmasına rağmen; kadınlar yöneticilerini seçmede çok uzun yıllar bu haktan yoksun bırakılmışlardır. Aşağıda bazı ülkelerde kadınların bu hakkı kullanabilmek adına verdikleri mücadeleler ve sonuçları açıklanarak, bugünkü durum, ülkemiz ve çeşitli ülkeler açısından irdelenmiştir.

19. yüzyıl halen genel oy hakkı için mücadelelere sahne olmuştur. Batı toplumlarının “sosyal devlet” anlayışını ortaya koyması, 19. Ve 20. Yüzyılda toplumlara ivme kazandırmıştır. En belirgin örneği 1940’lı yıllarda ABD’de Roosevelt’in öngördüğü Yeni Düzen (New Deal) dir. Bu sistemde, “sosyal refah” ilkesinin uygulanmasıyla, halk egemenliği belli bir ölçüde gerçek temeller üzerine yerleştirilmiştir. ABD’nde “Birleşik devletler vatandaşlarının seçme hakkı cinsiyet gerekçesiyle reddolunamaz veya daraltılamaz” şeklinde belirlenen hüküm, ancak 1919’da Anayasa metnine girmiştir.

Seçim vergisi (Poll - Tax), Anayasaya 1964 yılında konulan bir ek madde ile kaldırılmıştır. Zencilerin eşit olarak seçimlere katılması çok daha büyük çabaları gerektirmiştir. Fransa’da 1944 - 1945 yıllarına kadar seçme hakkı üzerinde cinsiyet kayıtları kalkmamış ve kadınlar uzun süre oy verme hakkından yoksun bırakılmışlardır. Dikkat çeken bir nokta, kadınların temsil hakkını kazanımındaki tarihsel süreç içerisinde en etkin mücadelelerden birini Fransa’da vermiş olmalarına rağmen; yine aynı ülkede kadınlar böylesine uzun bir süre bu hakka ulaşamamışlardır.

19.yüzyılda sanayi devrimi ile işçi sınıfı ortaya çıkmış ve birçok hakkı elde etmek için mücadele vermişlerdir. “Seçimlerde oy hakkı” için verilen mücadeleler bunlardan biridir. Birçok ülkede işçi sınıfı partiler aracılığı ile siyasal yaşama katılmışlardır. Bu tarihsel hareketlenme, I. Dünya Savaşı sonrasında Rusya’da yaşanmıştır.

İngiltere’de I. Dünya Savaşı sonrasında “Halkın Temsili Kanunu” (Representation Of The People Act) ile 1918 yılında 30 yaşının üzerindeki kadınların genel seçimlerde oy kullanmaları kabul edilmiş ve bir yıl sonra sosyal ve kamusal görevlere cinsiyet ayırımını kaldıran (Sex Disqualification Act) böylece bazı iş ve mesleklerden alıkoyan bu tür tutuma son verilmiştir. 1928 yılında seçim kanunu ile kadınlar da erkekler gibi 21 yaşında seçme hakkını kullanmaya yeterli sayılmışlardır. Çağdaş Arap ülkelerinde de kadınlara seçme hakkı verilmiştir.

“Genel oy”un ülkelerde kabulü ile siyasal katılımı ilgili çalışmalar hızlanmıştır. R.A Dahl, siyasal katılımın dört boyutta incelenebileceği üzerinde durmuştur. İlgi, önemseme, bilgi ve eylem olmak üzere ayrılmıştır. Siyasal olayları izleme derecesi “ilgi”yi, onlara verilen önem derecesi “önemseme”yi, onlarla ilgili olarak sahip olunan veriler de “bilgi”yi gösterir. Siyasal kararları etkilemek için gösterilen çabalar “eylem”dir. Kadınların genellikle siyasal olaylarla ilgili olmadıkları hakkında yoğun bir görüş birliği mevcuttur. Kadınların siyasete duydukları ilginin erkeklerden daha az olduğu savunulurken, şu şekilde bir açıklama yapılmaktadır.

Kadınların özellikle, çocuk doğurma işlevinin oluşu ve aile yaşantısının etkilenebileceği kaygısı onların siyasal katılımını etkilemektedir. Kadının siyasal katılımının erkeğe bağlı olması da ilgi azlığının sebebi olarak gösterilmektedir. Oy verirken (seçmeni çıkarı dışında etkileyen) güvenlik isteği, saygınlık isteği, duygusal bağlılık, dinsel ve siyasal inançlar da etkili olmaktadır. Toplumda kadınlar da bu isteklere

sahip olmak için uzun süre oy hakkını kullanabilmek bunun yanında sadece yönetilen değil, aynı zamanda yöneten olabilmek için çalışmışlardır.

Oy hakkına cinsiyetle ilgili olarak getirilen kısıtlamalar, hiçbir toplumsal gücü hedef almadığı için varlığını çağdaş demokrasilerde de en uzun sürdürülebilen kısıtlama olmuştur. “Atatürk’ün Türk kadınına seçme ve seçilme hakkını tanımasından uzun yıllar sonra bile Batı’nın birçok demokrasisinde de kadınların oy hakkı yoktu. İsviçre’nin bazı küçük kantonlarında, bu uygulama çok uzun sürebildi”.

Türkiye’de kadınlara, Avrupa’daki birçok ülkeden daha önce seçme ve seçilme hakkı verilmiştir. Bizde Batı’daki gibi bilinçli ve örgütlü kadın akımlarına rastlanmamıştır. Bu hakkın verilmesinde Anadolu İhtilali’nin felsefesi etkilidir. 1930 yılında Türk kadını mahalli yönetime katılma hakkını elde etmiştir. 1934 yılında 22 yaşını dolduran her kadına seçme, 30 yaşını dolduran her kadına seçilme hakkı verilerek erkeklerle eşit siyasal haklar verilmiş ve 1935 seçimlerinde TBMM’ne 19 kadın milletvekili seçilmiştir.

19 yüzyılda “genel oy”un uygulandığı rejimlerde demokratiklik ilkesi ortaya konulmaya başlanmıştır. 19. Yüzyıldan önce sadece erkeklere oy hakkı verilmiş ancak kadınların seçme ve seçilme hakkını alabilmeleri çok daha sonra gerçekleşmiştir. Toplumlar, yönetime katılımında çok seslilik istiyor iseler, kadınların yönetimden dışlanması söz konusu olamaz. Tanilli bu konuda, “Bugün kadınlara oy hakkı tanımayan bir rejim demokratik değildir” ve “Demokrasilerde, karar halkındır; ... Böyle olması akla uygundur” diyerek düşüncelerini öz bir şekilde ifade etmektedir. Genel oyun istenmesinin nedenleri çeşitlidir. Bireyler için erkek veya kadın olsun bu hakkı kullanma sonucunda neler kazanacakları da önemlidir. Kişilerin siyasal yaşama ilgi duymaları yalnız bugün için değil, geçmişte de söz konusudur. Siyasal katılma olgusu bu düzlemde gelişme aşamaları göstermiştir.

Kişi siyasal katılma eğilimine;

1. Çıkarlarını korumak için,
2. Arkadaş edinme, sosyal dayanışma için,
3. Dünyayı anlamak için,
4. Çeşitli psikolojik tatminsizlikleri gidermek için,
5. Toplumda kendine bir yer edinmek için,
6. Yabancılaşmak istemediği için bulunur.

Sanayileşmiş tüketim toplumlarında;

1. Boş vakti olanlar

2. Erkekler
3. Eğitilmişler
4. Şehirleşenler
5. Orta yaşlılar
6. Evliler
7. Yüksek statü ve gelir sahipleri
8. Kurumlara üye olanlar siyasal katılım eğilimindedirler.

MODERNİZM VE TOPLUM

I. GÜNDELİK KÜLTÜRDE MODERNLİK

A. Habermas'ın Bakış Açısından Max Weber'in Modernleşme Kuramı

Max Weber modernleşme kuramında, din, san'at, ekonomi ve siyaset gibi değer (yaşam) alanlarının modernleşme sürecinde birbirinden özerkleştiğini savunmuştur. Habermas, daha sonra bu değer alanını bilim, ahlâk ve san'at olmak üzere üç büyük kültürel değer alanı olarak genellemiştir.

Anlam Kaybı

Anlam kaybı, değer alanlarının birbirinden farklılaşması ve bundan sonra da birer ayrı soyun ussallık ölçütüne vurularak geliştirilmesi olarak tanımlanabilir. Habermas'a göre üç büyük değer alanının ussallığını iletişimsel ussallık biçimsel pragmatik düzeyde içinde barındırmaktadır ve anlam kaybı bu tür ussallığın gelişmesi ile ortadan kalkacaktır. Habermas ile Weber arasında anlam kaybı konusunda görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Weber'de anlam kaybının nedeni kültürel değer alanlarının bağdaştırılması iken Habermas'a göre ise özel yaşamın sistem aracılığıyla sömürülmesi ve iletişimsel güncel yaşamın parasallaşması ve bürokratikleşmesidir.

Özgürlük Kaybı

Weber, toplumsal değişme ve bürokratikleşme sürecinde eylem sistemlerinin güncel yaşam dünyasından bağımsızlaşmalarını ekonomik kavramlar aracılığıyla dile getirir. Eylem sistemlerinin gündelik kültürden sağladıkları kaynaklar bu süreçte birer "girdi" olarak kavramsallaştırılır. Bu kavramsallaştırmada kültür, kişilik ve topluluğun araçsallaştırılması vasıtasıyla özgürlük kaybı olgusu ortaya çıkmaktadır. Özel yaşamın organize edilmiş bir iş ilişkisi şeklinde düşünülmesi ve dolayısıyla bu ilişkiyi denetleyen bir merkezi otoritenin Weber tarafından gözlemlenmesi bireysel özgürlüğü tehlikeye düşüren bir gelişme olarak yorumlanmıştır.

Weber'in teorisinde güncel yaşamın araçsallaştırılması onun bürokratik eylem sistemlerince bağımlılık altına alınmasıyla gerçekleşmektedir. Bu durumda bireysel bilinçlenme, sistem amaçları doğrultusunda gerçekleşmekte ve bu amaçlara uygun değerler benimsenmekte, giderek bireysel kimliklerin öncelik kazandığı bir yapıya ulaşılmaktadır. Ancak bu doğrultuda gerçekleşen modernleşme süreci Habermas'a göre 'yaşam dünyasının kolonileştirilmesi' sorununa neden olmaktadır. Bu durum da bireysel çıkarlar sistem çıkarları doğrultusunda biçimlendirilmektedir. Habermas, anlam ve özgürlük

kaybı olgularının her ikisini de modern toplumların karakteristik niteliği olarak kabul etmenin post-modern sosyal bilimciler için bir arka plan ideolojisi oluşturarak onların bilimselliğine gölge düşürdüğünü ileri sürmektedir.

B. Kültürel Modernizm ve Daniel Bell'in Karşı Eleştirisi

Modernliğin altyapı-üstyapı ilişkileri çerçevesinde yorumlayan Bell, modernizme karşı muhafazakâr muhalefetin önde gelen isimlerinden biri olarak kabul edilir. Bell, üretim alanını tekno-ekonomik düzen veya sosyal yapı olarak tanımlamış ve üst yapıyla ilişkisini de kültür kavramıyla simgesel tarzda açıklama girişiminde bulunmuş bir sosyologtur.

Öte yandan, Weber'in kültür kuramına uygun bir biçimde değer alanı ile ekonomi alanının uzlaşmaz bir farklılaşma içerdiğini belirtmiştir. Bell'in teorisinde ekonomi alanında aklın gelişmesine karşılık, kültür alanı metafizik unsurlar tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle modernleşme sürecinde kültür alanında hazcılık ilkesi yaygınlaşmıştır. Ancak, kültürel modernizmle Bell'in düşünceleri arasında oluşan tezat bu noktada dikkat çekmektedir. Çünkü, kültürel modernizm iletişimin yaşam dünyasını estetik tarzda bir usallıkla donatma amacı taşımaktadır. Bell, kültürel modernizmin iş disiplini gevşetici yönünün ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı onu hazcı (irrasyonel) olarak nitelendirmektedir.

Bell, 'Kapitalizmin Kültürel Çelişkileri' adlı eserinde modern sanatın sosyal yapıya gereksiz yere saldırdığını ileri sürerek kültürel modernizmi eleştirmektedir. Oysa, saldırının asıl nedeni, ekonominin kültürü yozlaştırarak onu kitle kültürü haline getirmesidir. Modernistler bur yandan yozlaşmaya karşı çıkmak, diğer yandan gündelik kültürü ussallaştırmak için ekonomiye karşı eleştirel bir tavır benimsemişlerdir.

Eleştirel Okulun Kültür Kuramı

Eleştirel Okulun teorisyenlerinden Apel'e göre kültür endüstrisinin ürünleri bireyin varolan düzeni kabullenmesini amaçlamaktadır. Böylelikle gereksemeleri de kendisi üreterek bireyselliği içi boş bir kalıp haline getirmektedir. Kentsel toplum evrensel değerler temeli üzerinde yükselmekle birlikte yaşam pratiğinde bu değerler geçerliliklerinden çok şey kaybetmektedirler. Bell'in kapitalizmin çelişkisi olarak tanımladığı gerçeklik işte bu nedenden dolayı ortaya çıkmaktadır.

Kitle insanının gerçek gereksemelerinin bilincine ulaşabilmesi ve dolayısıyla bireyselliğini geliştirebilmesi için üretim ilişkilerinin değişmesi gerekmektedir. Öte yandan, klasik sanat insanî idealleri yansıtmakla birlikte izleyiciyi güncel sorunlardan sıyrarak başka bir zaman evrenine götürmektedir. Bu açıdan klasik sanat pasif, modern sanat da radikal bir biçimde aktiftir.

Kitle Kültürü Eleştirisi

Eleştirel Okulun temsilcilerinden Adorno ve Horkheimer'e göre kültür tekelleri banka ve imalat sektörünün çok uluslu holdinglerinin bağımlılığı altına alınarak endüstrileştirilmiştir. Burada amaç, kültürün metalaştırılması aracılığıyla bireyleri kendi statülerine karşılık gelen tüketim biçimlerine güdülemek ve böylece kitle kültürünün ürünlerini varolan ekonomik yapının haklılaştırılmasının aracı haline getirmektir.

Kültür endüstrisi, tüketicinin gereksinmelerine uygun ürünler ürettiğini ileri sürmesine karşılık aslında yapılmak istenen bireylerde suni yollardan tüketim açlığı yaratarak sistemin devamına katkıda bulunmalarını sağlamaktır. Kültür endüstrisi, bireyleri düşünmeye sevkmez, tersine ona dünyanın hazır yorumlarını sunarak pasifleştirir. Öte yandan kültür endüstrisi, tüketiciye seslenen dilin biçim ve içerik yönünden ayrıştırılması yoluyla izleyiciyi deneyimlerinden koparır. Yani, tüketiciye hitapta seçilen kelimelere tecimsel, propaganda amaçlı içerikler yüklenerek kültür endüstrisinin çıkarları doğrultusunda boyunduruk altına alınması sağlanır.

Kitle Toplumunu İçin Yanlış Gereksemeler

Modern kapitalist topluma, Marcuse'ün 'Tek Boyutlu İnsan' adlı eserinde, yöneltilen eleştiri, onun rasyonel bir toplum olarak gösterilme çabalarına karşın aslında irrasyonel oluşudur. Çünkü, üretim insanca bir toplumsal yaşamın gerçekleştirilmesi için araç olacağı yerde başlı başına amaç haline gelmiştir. Bu durumda iş örgütlerinin çıkarları toplumun ortak çıkarlarının yerine geçmektedir. Modern endüstri toplumundaki teknik ilerleme güç ilişkilerini pekiştirmek suretiyle toplumsal değişmeyi yani özgürleşmeyi engeller hale gelmektedir. Teknik ilerleme bir yandan sistemin çıkarları doğrultusunda yeni ürünlerin üretimini gerçekleştirirken diğer yandan yarattığı refah artışı yoluyla varolan düzenin haklılaştırılmasına hizmet etmektedir. Bireysel özgürlükler ise, tekel-kartelleşme ve benzeri pratiklerle baskı altına alınmaktadır. Demokratik özgürlükler biçimsel düzeyde söz konusu olsa bile pratikte içleri boşaltılmıştır.

Postmodernist Bakış Açısından Tüketim Toplumu: Modernizmle Bir Karşılaştırma

Kellner, kitle kültürü ile postmodernizm arasında doğrudan bir ilişkinin olduğunu dile getirerek modernizmin yüksek sanat ile popüler sanat arasında seçmeci bir ayırım yaptığını ileri sürmektedir. Böyle bir ayırma sahne olmayan yeni kültür ürünlerinin ortaya çıkışıyla postmodern tartışmaların da başladığını dile getirmektedir. Ona göre postmodern sanat özellikle tüketim toplumunun devamını ve gelişimini garantilemek yönünde bir işlevi üstlenmektedir. Dolayısıyla sanat için sanat görüşü postmodernizmde geçersizdir. Baudrillard ise, postmodern toplumun modern endüstri toplumuna göre daha uçta, daha ileride bir tüketim toplumu olduğunu iddia eder. Böyle bir toplumda yeni tüketim biçimleri taklit aracılığıyla yaygınlaşmaktadır. Bu toplumda Riesman'ın "başkasına yönlendirilen tip" sınıflamasına

uygun bir kişilik tipinin yaygınlaştığı varsayılmaktadır. Bireysel kodlar aracılığıyla medyadan mesajlar olarak yeni tüketim biçimlerini taklit etmeye başlamaktadırlar. Tüketim toplumu Kellner'e göre, medya tarafından kendisine bir gösteri biçiminde sunulan bilgiyi de tüm anlamıyla birlikte tüketen kitlelerden oluşmaktadır. Bu durumda kişinin dünyası anlamsızlaşır ve bir görüntüler dünyası haline gelerek, toplumsal bilinçaltında kaostan başka bir şey kalmaz.

II. GÜÇ SÖYLEMİ YERİNE DİYALOG

Modern toplumdaki demokratikleşme sorunu, iletişimin güç aracılığıyla özel çıkarlar doğrultusunda çarpıtılması nedeniyle doğmaktadır. Diyalog biçimindeki iletişimde asıl olan özgür ve eşit bireyle arasındaki ussal bir tartışmanın gerçekleştirilmesidir. Böyle bir iletişim ancak baskı altına alınmamış ve eşit söz hakkına sahip bireyler arasında mümkündür. Ancak, bugün modern toplumlarda iletişimsel ussallığın tam olarak gerçekleştiğini ileri sürmek olanaklı değildir. Çünkü güç konuları güncel yaşamdaki iletişimi iki açıdan çarpıtmaktadır: birincisi varolan düzeni yeterince kanıt göstermeden haklılaştırmak, ikincisi ise alınan politik kararların doğruluğunun kamuoyunda özgürce tartışılmasına olanak verilmeden bireylerin inandırılmasıdır.

A. Çarpık İletişim Sorunu

İletişim çarpıtılarak sistem için çok önemli işlevleri üstlenir hale gelince, etik açıdan doğruyu bulmada yol gösterici olamaz. Yol gösterici olabilmesi için sistemdeki güç konularının haklılığını sorgulaması gerekir. İletişimsel ussallığın gerçekleştirilmesi bir anlamda çarpıtılmış ile çarpıtılmamış iletişim şeklinde bir sınıflamanın yapılmasına bağlıdır. Sistemin eleştirilmesine izin verilmemesi, sisteme yöneltilen eleştirilere de geçerli kanıtlara dayanmayan karşı eleştiri ile cevap verilmesi varolanın meşrulaştırımı içindir. Bu durumda “ne yapmalıyım?” veya “herkes için iyi olan nedir?” sorularının doğru cevaplarını bulmak mümkün olmaz. Öte yandan etik sorunlar pozitivist bilimsel yöntemi benimsemiş görünenlerce çözülemez olarak nitelendirilmektedir. Aslında bu çözümsüzlüğün nedeni olanaksızlık değil, iletişimsel eylemin çarpıtılmasıdır. Sosyal sistemlerin işlevselliğine öncelik tanımak, araçsal eylemin mantığının tek ussallık türü olarak görünmesine dolayısıyla etik sorunların çözülemez olarak kalmasına yol açmaktadır.

Faucault'un Güç Söylemi Eleştirisi

Faucault'ya göre, gerçeğin bulunmasına yönelik söylemler, bürokratik mekanizmalar veya egemenlik yapıları tarafından sınırlandırıldığından ve denetim altında tutulduğundan, söylemin kendisi de yazı okuma ya da söz alışverişinden oluşan bir dil oyununa dönüşmektedir. Söyleme konulan sınırlamalar özgür düşüncenin gelişimini engellemeye yönelik işlev görmektedir. Bu durumda haklılık söylemi dilsel alanda oluşturulan kısıtlamalara teslim edildiğinden güç kullanımından bağımsız bir

toplumsal gerçek de düşünülemezdir. Gerçeğin bulunması gücün eleştirisini içerdiği taktirde “sansür” mekanizması devreye girmektedir.

Ancak, güç ilişkileri toplumsal yapıdaki ekonomik süreçler, bilgi ilişkileri, duygusal ilişkiler gibi süreçlerle dışsal değil içsel yapısal bir ilişki içindedir. Güç ilişkileri, üretim aygıtları ve aile gibi kurumsal yapılarda ve çeşitli gruplar içinde ve arasında oluşmak suretiyle toplum gövdesine yansıyan farklılaşmalara neden olur. Bu “yarılmalar” ise, derin bir güç çizgisini oluşturur. Bu durumda güç, amaçlar ve istemlere dayalı olarak gelişir, fakat bireysel öznenin karar ve seçimlerine bağlı kalmaz. Gücün ussallığından sorumlu bir komuta merkezi de söz konusu değildir. Gücün olduğu yerde direniş de vardır. Bir anlamda direniş gücün içindedir denilebilir. Ancak direnişin de odak noktası yoktur, yalnız bireysel direnişler söz konusudur. Bunlar güç ilişkilerinin stratejik alanında varlık gösterebilir.

Bürokratik Güçler ve Birey

Sosyal devletin vatandaşlarına sunduğu sosyal hizmetler, bir hizmet bürokrasisinin gelişerek bu hizmetlerden yararlanan bireylerin özel yaşamının denetim altına alınmasına olanak vermiştir. Devletin bu uygulamalarının toplumdaki eşitsizlik ve adaletsizlikleri giderebileceği savunulmuşsa da, söz konusu uygulamalar bir takım patolojik yan etkilerle birlikte, yeni özel yaşam sorunları da yaratmıştır. Uzman/bürokrat ile müşteri arasındaki ilişkiler otoriter niteliktedir ve bürokratik sistemin kuralları ile sistem gereksemeleri tarafından sınırlandırılmıştır.

Uzman-müşteri arasındaki iletişim kurallarının haklılığı konusunda bir tartışmaya izin vermez. Ancak uzmanın uyması gereken kurallar sistemin işlevselliğini korumaya yöneliktir. Yine de uzman-müşteri ilişkisinde uzmanın başlangıçta birey ile diyaloga girmesinden dolayı bireysel sorunlara öncelik veriliyormuş izlenimi yaratılmaktadır. Faucault'ya göre, sistemin uzmanlar aracılığıyla bireye sunduğu hizmet ve terapinin asıl amacı, bireyi otoriteye boyun eğdirmek ve böylece verimli bir işgücü haline getirerek disiplin altına almaktır. Bu noktada Habermas ile Faucault arasındaki farka dikkat çekmek gerekir. Habermas, iletişimsel yaşam dünyasında özgürleştirici ve eşitlikçi, şiddet ve otoriteden arındırılmış bir iletişimin varolabileceğini kabullenmektedir.

İletişimsel Ussallık Ve Ortak İyi

Modern toplumda iletişimin yaşam dünyasının ussallaştırılması herkesin yararına işleyen bir “ortak iyi”yi içinde barındıran haklılaştırılmış bir normatif düzenin kurulmasına” ve dolayısıyla iyi yaşama işaret etmektedir. Ortak iyinin belirlenebilmesi için bilim, ahlak ve sanat alanlarında gündelik kültüre bilgi akışı gerekmektedir. Bu durumda modernizmin amacı olarak Aydınlanma projesi de gerçekleştirilebilecektir. Ancak, uzmanlık alanlarından sağlanacak bilgilerden hangilerinin ortak iyiyi gerçekleştirmeye yönelik olduğunun saptanması, bir anlamda çarpık iletişim sorununun çözümünü zorunlu hale getirmektedir.

Öznelerarasılık ve Evrensellik

İletişimde öznelerarasılık, konuşmacıların birbirlerini özne olarak tanımaları ve karşısındakinin çıkarlarının korunmasını haklı görmeleri ve bu çıkarlar lehine gerektiğinde öz çıkarlarından özveride bulunmaları anlamına gelir. Buna karşılık bireyler benmerkezli bakış açısından stratejik eylemle iletişimi çarpıtmış olsaydı o zaman kendi çıkarlarına uygun düşmeyen çıkarların genelleştirilmesini engeller ve bu durumda herkes gücü oranında başkalarına isteklerini kabul ettirir dolayısıyla çatışma ya da pazarlık söz konusu olurdu.

İletişimsel Ussallık

İletişimsel ussallığın olmazsa olmaz koşulu daha iyi kanıtların zorlayıcılığıdır. Bir tartışmada ileri sürülen görüş zorlama yoluyla ya da stratejik eylem başvurusu olarak kabul ettirilemez. Bu nedenle, tarafların birbiri üzerine baskı yaparak iddialarını kabul ettirme olanaklarından yoksun bırakılmaları gerekir.

III. İLETİŞİMSEL EYLEM ARACILIĞIYLA SİVİL TOPLUM

A. Modern-Posmodern Toplum-Lyotard ile Habermas Arasında Karşılaştırma

Günümüzde modernizm, evrensel değerler temelinde ve akılcı bir biçimde haklılaştırılmış bir toplumsal düzeni öngörme eğilimindedir. Ancak, ideolojiler temelinde geliştirilecek bir haklılaştırmanın temel çıkmazı iletişimsel ussallığa aykırılığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle modern toplumun ideolojiler yönünden eleştiriye açık olması gerekmektedir ki, böylece normatif düzen gerçek anlamda haklılaştırılmış olabilsin. İdeoloji eleştirisinin gerçekleştirilebilmesi için çeşitli uzmanlık alanlarından gündelik kültüre sürekli bir bilgi akışının da gerçekleştirilmesi gerekir. Bunun için uzmanlık dillerinin gündelik konuşma diline çevrilmesi kaçınılmaz bir önkoşuldur.

Dil Oyunları ve Haklılaştırım

Lyotard, postmodern toplumlarda bir haklılaştırım bunalımının yaşandığına dikkat çekmektedir. Çünkü hakça bir toplum düzeninin nasıl olması gerektiği konusunda geçerli çerçevenin oluşturulmasına hizmet edecek büyük anlatılar önemlerini kaybetmiş gözükümler. Bu bağlamda, Habermas'ın bir yanda iletişimin yaşam dünyası, diğer yanda para ve güç ilişkilerinin bütünleştirdiği iki parçalı toplum modeli Lyotard'a göre postmodern durum için geçerli değildir. Çünkü, bürokratik eylem sistemleri bu modelde durmaksızın yenilik talep etmektedirler. Bu nedenle, iletişimin büyük önem kazandığı postendüstriyel sistemde işlevsel ve eleştirel dil ayrımı yapılamaz demektir Lyotard.

Toplumsal Sistemler ve Meşruluk Giderimi

Lyotard'ın açıklamalarından haklılaştırımın olanaksızlığı gibi bir sonuç çıkarılamaz. Ona göre, sistemlerin çeşitliliğine göre haklılaştırım da çok boyutlu bir özellik kazanmaktadır. Burada bir büyük anlatı yerine haklılaştırım anlatılarının çoğulluğu geçmektedir, fakat modernizmin sorunu da bu noktadan kaynaklanmaktadır. Lyotard bunun için bilginin haklılaştırımı konusunu irdeleyerek bilginin haklılaştırımına neden gerek duyulduğunu açıklama çabasına girer. İletişim durumunda dinleyici eleştirel bir tavır takınarak verilen bilginin hem gerçek hem de doğru olduğunu ve hem de içtenlik ve dürüstlikle sunulduğunu sınamak ister. Bu tutum ise, geleneksel tutumla bağdaşmaz. Çünkü, bilgi kutsallık, büyür ya da saygınlıkla bezendiğinde tartışılmaz.

B. Alain Touraine'in Modernlik Eleştirisi

Modern dünya tablolarının parçalanmışlığını, değer alanlarının farklılaşmasına bağlayan ve eleştiren Weber ile Touraine arasında bu konudaki benzerlik dikkat çekmektedir. Touraine modernlikte ulus, eros, işletme ve tüketim alanlarının birbirinden farklı edimciler için varolduğunu kabul eder. Touraine'e göre parçalanmışlık modernliğin bunalımını teşkil etmekle birlikte parçaları yine de birarada tutan araçsal ustur. Touraine, araçsal usa olumlu işlevler yüklemek suretiyle onu modernliğin çöküşünü engelleyen başlıca bütünleştirme ögesi olarak görmektedir. Ona göre, araçsal us olumlu işlevleri aracılığıyla modernliğin anlamını giderecek ve böyle bir sürecin işletilememesi durumunda ise, sözü geçen alanlar arasındaki bağ koparak posmodernliğe evrilme kaçınılmaz hale gelecektir.

Touraine'e göre birey araçsal usla özdeşleşeceği yerde onula iletişim kurmalıdır. Böylece, kültür ve kişiliğin sisteme indirgenmesi önlenmiş ve araçsal us da öznelarası duygusal aşkla dengelenmiş olacaktır.

Touraine, tüketim uygarlığı ile özgürlük arasındaki gerilimin, sistemin egemen güçlerin çıkarları doğrultusunda işlev görmesinin giderek özgürlükleri yok etme noktasına erişmesinden doğduğunu ileri sürmektedir.

Özgürlük ve Demokrasi

Demokrasi günümüzde çoğunluğun azınlığın üzerindeki tahakkümü olarak anlaşıldığı için eleştirilmektedir. Halkın egemenliği düşüncesi giderek yozlaştırılmış ve demokrasiler görünüşte seçim sistemleri vasıtasıyla haklılaştırılmış; gerçekte ise, otoriter rejimlere dönüştürülmüştür. Oysa, insan hakları kültürel nitelikteki hakları da kapsamak suretiyle çoğunluğun iradesini evrensel ilkeler aracılığıyla sınırlandırır ve dolayısıyla demokrasinin gerçekleşmesine zemin hazırlar.

Habermas'ın İletişim Kuramı Üzerine

Touraine, “Jungen Habermas’ın Demokrasi Kuramı” başlığı altında Habermas’ın iletişim kuramının savlarını sloganlaştırmış ve modernliğin sorununun aslında tikel ile evrenselin birbiriyle bağdaştırılması sorunundan kaynaklandığını savunmuştur. Evrensel ile tikelin uzlaştırılması bir anlamda demokrasinin gerçekleştirilmesi açısından zorunludur. Habermas ise aydınlanmanın özne merkezli usu yerine öznelerarasılığı ve çarpıtılmamış iletişimi koymak suretiyle bu uzlaşmanın gerçekleşebileceğini savunuyordu. Touraine, iletişimin yaşam dünyasının özne ben’in yerini tutmayacağı kanaatine sahiptir.

Kohlberg’in Ahlâki Gelişim Evreleri

Touraine’nin betimlediği kişilik tipi ile Kohlberg’in “Ahlâki Gelişim Kademeleri” başlıklı tesbiti arasında bazı ilintiler sözkonusudur. Bazı araştırmalar Amerika’da gizli bir ideoloji haline gelmiş bulunan I. Locke’cu liberalizmin siyasi ve ekonomik alandaki ahlâki düşkünlükten dolayı sorgulanmaya ve giderek zayıflamaya başlayınca Kohlberg’in araştırmasının ortaya çıktığını ve bu araştırmanın liberal ideolojiyi reformcu biçimde yeniden yaşatma girişiminden başka bir şey olmadığını ileri sürmüşlerdir.

Kohlberg, bireylerdeki ahlâki bilincin çocukluktan yetişkinliğe doğru evrimci bir çizgi izlediğini ileri sürmektedir. Burada aynı zamanda evrimci bir kademelenme sözkonusudur.

C. İletişimin Yaşam Dünyası ve Yapısal Şiddet

Habermas, modern toplumlarda artık yapısal şiddetin güncel yaşam dünyasının iletişimsel ussallıktan yoksun kalması nedeniyle açığa çıktığını savunmuştur. Çünkü, yaşam dünyası en iyi kanıtın gerçekleşmiş olması nedeniyle saydamlaşmıştı. Bu süreçte günlük yaşam dünyasının tüm yönleri tartışmaya açık hale getirilmişti. Bu durumda uylaşım iletişimsel denetime tabi tutulduğundan özel yaşam alanındaki tüm bilgilerde yapısal şiddet kendini ele verdiğiinden haklılaştırma işlevi de sona ermişti. Güncel yaşam dünyasının iletişim artışıyla saydamlaştırılmasına rağmen, yine de sosyal sistemlerin denetimi altında bulunmasını Habermas, özel yaşam alanına uzmanlık bilgisi akışının yeterli olmayışına bağlamaktadır.

İletişimsel Güç ve Müzakereci Siyaset

Modern toplumda güç, örgütlenmiş çıkar gruplarının politik kararları etkileyebilme oranına göre bir varlığa sahip olmaktadır. Böyle bir değerlendirme, güç ile onun politik etkileri arasında dolaysız bir ilişkinin varlığı gözlemine dayanmaktadır. Habermas’a göre örgütlenmiş çıkar grupları parlamentoların kararlarını ve bürokrasilerin uygulamalarını doğrudan etkileme şansına sahiptirler. Çünkü alınan kararların ve gerçekleştirilen uygulamaların haklılaştırımı için bu çıkar gruplarının desteği gerekmektedir. Öte yandan, çoğulcu demokrasi kuramı dernekler ve siyasi partiler gibi örgütlenmiş çıkar gruplarının eşit ölçüde güce sahip olduklarını varsayar. Ancak, bu varsayımlar, çoğulcu demokrasi kuramı değişikliğe uğratıldığından yanlışlanmıştır. Bundan geriye kalan ise seçkinler kuramı olmaktan başka bir şey

değildir. Buna göre seçimler, seçkin gruplarından hangisinin iktidara geleceğine yönelik bir halkoylaması anlamına indirgenmektedir.

Değerlendirme

Modern toplum eleştirilerinin genelde haklı nedenlere dayandığı açığa çıkmaktadır. Ancak, postmodernistler, toplumsal ussallığın büyük anlatılarına dayalı umutlarının kırılması nedeniyle bir anlamda muhafazakâr-toplulukçu pozisyonlara geri dönmüşlerdir. Ancak eleştirel okulun günümüzdeki temsilcilerinden Habermas, iletişimsel usun kuramdan eyleme dönüştürülmesi suretiyle modern toplumun haklılaştırım sorunlarının bilincine erişilmesine ve dolayısıyla sorunların çözüme kavuşturulmasına yardımcı olacağı görüşünü ileri sürmektedir. Bu kitabın asıl amacı da bu tür tartışmalar üzerine bir yargıya ulaşılmasını kolaylaştırmaktır denilebilir.

MODERN TOPLUM VE EĞİTİM

Modern Toplumda Eğitim

Bir çok alanda olduğu gibi eğitim alanında da insanlığa vaatleri olan modernizm, şehirleşme yoluyla okur-yazar oranında oldukça büyük mesafe katetmiş, okul sistemin kurumsallaşmasıyla eğitilmiş ve demokratik düşünen bireylerin sayısında artış olmuş ve ekonomi sektörüne rasyonel bakış açısıyla yaklaşan insangücü sağlamıştır. Zenginlik ve teknoloji hedefiyle yola çıkan modernistler, rasyonel ve pozitivist olarak değerlendirdikleri insanın, ihmal ettikleri bilişsel ve değer eğilimli yönünü tatmin etmekte yetersiz kalmışlardır.

Modernleşme teorisi, tarım ve sanayideki ekonomik gelişmeye, merkezi bir planlamaya ve milli bürokrasilerin gelişmesi yoluyla piyasa ekonomisinin gelişmesine bağlıdır. Sadece makine ve piyasa ürünlerinde gelişmeyi değil insan yeteneklerini geliştirme alanında da benzer yatırımlar yapılmalıdır. Ekonomik bir değer olarak eğitime de yatırım yapılmalı, modernleşme projesi yoluyla etkili ve yeni teknolojilerin eğitimde kullanılması sağlanmalıdır. Modern kurumlar olarak okullar, Kartezyen geleneğin rasyonel ve gelişmeci tarih anlayışına dayanarak efendisini meşrulaştıran ekonomik, moral ve sosyal bir yapıydı. Okullardaki bilgi ve otorite, farklılıkları anlamak için değil, iş yaşamındaki kültürel ve sosyal olarak standartlaştırmayı sağlamak için kullanılmaktadır.

Sınıf, ırk ve cinsiyet farklılıkları da görmezden gelinmekte veya tek boyutlu tarih ve kültür anlayışına eklenerek değerlendirilmektedir. Kültürel farklılıkların tehdit kabul edildiği, bilginin müfredat programlarında kontrol amacıyla hapsedildiği, bireylerin okullarda imtiyazlı güç merkezi olarak görüldüğü, teknoloji ve kültürün yüksek modernist eğitimi meşrulaştırdığı kurumlardır okullar. Modern kurumlar olarak okullar, ekonomi, bilgi, kültür benlik konularında yeni imkanlar oluşturarak karakter eğitiminden uzak kalmıştır. Bu nedenle bu gibi kurumlar Batıdaki kültürel krizleri üreten politik ve teknolojik şartları, mücadeleleri ve sosyal kimlikleri anlamakta yetersiz kalmaktadır. Modern bilimin sanayi sektörü için uygun gördüğü seri üretime ve bürokratik yapıya uygun rasyonel insan modeli makine mecazı ile ifade edilmektedir. Hammaddesi, işleyeni ve süreçleri insan olan eğitim sektöründe de işletme sisteminin idealize edilmesi modern eğitim anlayışının en önemli handikapını oluşturmaktadır.

Modernizmin çatısını oluşturan temel kavramlar olarak yukarıda değindiğimiz bireyselleşme, sekülerleşme, endüstrileşme, kültürel farklılaşma, metalaşma, kentleşme, bürokratikleşme ve rasyonelleşme süreçleri, modern toplumlardaki eğitime ilişkin bakış açılarını da yansıtmakta ve eğitim uygulamaları hakkında bilgi vermektedir. Eğilim ile ekonomik ve politik kurumlar arasında bağlantı kuran

Bates (1993), eğitimin anlam ve kimlik oluşumuyla yakından ilgili olduğunu, bunun ise kültürel bir süreç sonucu gerçekleştiğini savunmaktadır. Eğitim sistemleri, ekonomik ve politik sistemlerin yönetim anlayışından etkilenmekte ve bunun sonunda rasyonelleşmektedir.

Rousseau'ya göre modern eğitim ile modern okullar birbiriyle çelişmektedir Çünkü modern okullar çocukların yetişmelerine gereken saygıyı göstermemektedir. Politika ile eğitimin ayrılması gerektiğini savunan Rousseau'nun anlayışına göre toplum, çocuğun doğal gelişimine müdahale etmediği sürece her türlü eğitim insan doğasının yeniden keşfi olmaktadır. Bu nedenle eğitim, geçmişte, şimdi ve gelecekte toplumu ifade etmemektedir. Çocuğun potansiyelinin kendi doğasında gelişebilmesi ve toplumsal zamana göre belirlenmemesi için eğitim kendi tabiatında hizmet vermelidir. Fakat anlaşılacağı üzere, eğilim ve öğretimin içeriği, plan ve programı yerleşik otoritelerin ideolojilerinden bağımsız kalamamaktadır.

Eğitim, gelişmekte olan ülkelerde insanları geleneksellikten modernliğe doğru taşıyan en önemli etken olarak kabul edilmekte ve okullar bireysel modernleşmenin en etkili yetiştirme aracı olarak görülmektedir. Marksistlere göre kapitalist toplumda okulun görevi kapitalist sınıfların egemenliğini sürdürecektir ilişkiler ağının devamını sağlamak olmaktadır. Eşitsizlikleri meşrulaştırarak, hiyerarşik ve otokratik bir sistemin devamını sağlamakta, değişim ve farklılığa geçit vermemekte, tolerans tanımamakta, müfredat programları sabit becerilere dayanmaktadır.

Eğitim bürokrasisi, süreklilik olarak okullardaki işleyişten yeterince haberdar olmamakla ve mevcut problemlere cevap üretilmemekle suçlanmıştır. Okullar, eşitsizlikleri yeniden üreten kurumlar olarak değerlendirilmektedir. Modern kurumlar olarak Batı'daki okulları inceleyen düşünürler bu kurumların toplumsal, ekonomik ve siyasal ihtiyaçlara cevap vermekten uzak olduğunu savunmaktadırlar. Okullardaki mantık tamamen modernist olmasına rağmen tek boyutlu ve homojen olduğunu iddia etmek zordur. Fakat okullardaki baskın özellik, araçsal akla ve standart müfredatlara bağlı modern bir projeye dayanmaktaydı.

Okul belirli bir tarihsel sosyal, kültürel, ekonomik, ve siyasal çevrede yer almasına bağlı olarak sözkonusu çevrenin kültürel değerlerinden de çok yönlü olarak etkilenir. Buna göre okulun amaçları onun içinde yer aldığı toplumun değerlerine göre oluşturulmak durumundadır. Modern toplumlarda, bürokrasi ve rasyonellik merkezli örgütsel ve yönetsel yapı tüm alanlarda olduğu gibi okulların işleyişinde de belirgin olarak görülmektedir. Yetki kademelerini ifade eden basamaklar, merkeziyetçi olarak sürdürülen eğitim politikaları, yönetici-öğretmen-hizmetli personel görev tanımlarının hiyerarşik olarak belirlenmesi, bölgecilik ve kayıt tutma işlemlerinin sürdürülmesi, okullarda amaç yönelimli davranışların kişisel tercih ve duygulara baskın hale gelmesi gibi özellikler, bürokrasi ve rasyonellik merkezli modern toplumlarda görülebilmektedir.

Endüstrileşme, kentleşme, metalaşma ve sekülerleşme, birbirlerini tamamlayan, modern toplumun felsefi, toplumsal ve ahlaki temelini oluşturan kavramlar olarak eğilim ve okul yapılarını etkilemiştir.

Modern okulda, öğretmenlerin öğrencilerden güçlü ve bilgili olduğu vurgulanır. Onları malzeme olarak görür ve tanımaya yönelik baskı dışı yöntemler uygulayamaz. Modern okullarda yönetici, sahip olduğu gücü bürokratik ve merkezi bir yaptırım aracına dönüştürmekte, öğretmen ve öğrencilerle paylaşmak yerine okul örgütünün mekanikleşmesine hizmet edecek şekilde kurallara vurgu yaparak kullanabilmektedir. Doğası gereği homojen ve standart üretimi esas alan modern yönetim düşüncesinin okula uygulanması, bireysel çeşitliliğe, farklılığa ve zenginliğe imkan tanımamakta ve bunları tehdit edici unsur gözüyle bakmaktadır.

Modern Okul ve İşlevi

Modern okulun en temel işlevlerinden biri, içinde bulunduğu toplumun kültürel mirasım kuşaktan kuşağa aktarmak, çocuktan yetişkin rollere hazırlamak ve sosyal değişmeyi sağlamak olarak ifade edilmektedir. Okulun temel işlevleri açısından yaklaşıldığında eğitim kavramının farklı tanımları yapılmaktadır. Yaygın biçimde eğitim, bireyin içinde yaşadığı toplumun kültürünü öğrenme süreci, bireyleri sosyal rollere hazırlamak ve sosyal değişmeyi sağlamak olarak tanımlanabilir. Kültürün okul aracılığı ile aktarımı, çocuğun içinde yaşadığı toplumun değerlerini, normlarını ve sembollerini öğrenme sürecidir. Başka bir ifade ile çocuk, içinde yaşadığı toplumun kültürel birikimini okul aracılığı ile öğrenir ve içselleştirir. Çocuk, hiç kuşkusuz her şeyi okulda öğrenmez. Doğumundan ölümüne kadar başta aile ve toplum olmak üzere her yerde ve her zaman öğrenir; bazen de bu öğrendikleri üe okulda öğrendikleri birbiriyle çelişir.

Eğitim ve öğrenme sürecinde çok çeşitli kurumlar rol alır. Her toplumda eğitim ve öğrenme süreci, toplumun farklı sosyal kurumları tarafından şekillendirilir. Endüstri öncesi geleneksel toplumlarda öğrenme, kuşaktan kuşağa sözlü olarak aktarılan, deneyim ve görgülere dayanmakta idi. Çok az bir kesim okuma yazma bilir, ezici çoğunluk için ise yaşlıları örnek alarak, içinde yaşadığı toplumun sosyal becerilerini öğrenmekte ve içselleştirmekteydi. Çocuklar ve aileler, genelde dini ve siyasi kurumlar aracılığı ile eğitilmekte, sosyalleştirilmekte, kendine özgü, fakat genel kabul gören bir kimlik kazandırılmaktaydı.

Modernleşme süreci ile birlikte eğitim ve okulun temel işlevleri değişmiş olup, okulun ve eğitimin işlevi, diğer sosyal kurumlardan oldukça bağımsız hale gelmiştir. Bu durum, okulun geleneksel işlevi olan kültürel mirası aktarma işlevini ve bu bağlamda çocuğun eğitiminde ailenin rolünü oldukça zayıflatmıştır. Çocuğun yetiştirilmesi işlevi büyük ölçüde okullara aktarılmış bulunmaktadır. Bunun en önemli nedeni ise modernleşme ile önemli hale gelen toplumdaki işbölümü ve uzmanlaşmadır. Bireyin sosyal yaşamda aktif bir şekilde var olabilmesi, bazı temel sosyal becerilere ve özel bilgiye sahip olmasını zorunlu

kılmaktadır. Böylece modern toplumlarda formal bir örgüt olarak okul, adeta bir zorunluluk haline dönüşmüş, öğretmenler de yeni bir kültürün oluşturucusu ve aktarıcısı durumuna düşürülmüştür. Okul ve sınıfların çocuğun yaşamının önemli bir kısmını geçirdiği sosyal bir mekana dönüşmüştür.

Modern okul, sadece bilgi ve becerilerin çocuğa aktarıldığı yer olmakla kalmayıp aynı zamanda kültürel normların öğretildiği mekandır. Kültürel normlar, belli . durumlarda nasıl davranmamız gerektiğini bize hatırlatan ve davranışlarımıza rehberlik eden ilkeler bütünüdür. Toplumun genel kabul gören Kuralları da bu bağlamda okulda öğretilmektedir. Bütün toplumlarda kültürel mirasın aktarımı eğitim kurumları aracılığı ile yapılmaktadır.

Modern okulun diğer önemli bir işlevi, bireyleri içinde yaşadıkları toplumdaki bazı rol ve konumlara hazırlamaktır. Rol ve makam kavramları oldukça karmaşık olup, bireyin toplum içindeki statüsünü yada bu statülere atfedilen toplumsal beklentileri ifade eder. Bireyin toplum içindeki statüsü, büyük ölçüde bireyin başarı-, sına göre belirlenmektedir. Modern toplumlarda uzmanlaşma ve işbölümü esas olduğundan okulun temel işlevlerinden birisi toplumun ihtiyaç duyduğu farklı alanlarda, belirli bilgi ve becerilere sahip bireyler yetiştirmektir. Sözelimi Türkiye'de mesleki ve teknik eğitimin temel amacı, ara insan gücü, yani teknisyen yetiştirmek, buna karşın üniversitenin amacı ise spesifik bilgi ve becerilerle donatılmış, doktor, avukat ve öğretmen gibi uzmanları yetiştirmektir.

Eğitimde eşitsizlik ve sınıflandırma da bu yapay ayrımcılıkla başlamaktadır. Kimin hangi mesleği hangi ölçütlere göre seçeceği, modern okul ve eğitim sisteminin henüz çözemediği tartışmalı bir konudur. Modern zamanlarda çocuğun gelecekteki başarısını tahmin etmek için akademik başarı esas alınmakta, bu bağlamda yetenek, tutum ve ilgi testleri uygulanmaktadır. Bu testlerin öğrenci başarısını tahmin edebilirliği ciddi şekilde eleştirilmekte olup, söz konusu eleştiriler daha çok okulun bireyleri topluma hazırlama yerine, belli sınıflara bölme işlevi üzerinde yoğunlaşmaktadır. Modern okul, toplumdaki sosyal tabakalaşmanın bir yansıması ve sürdürücüsü işlevi görmekte ve bu bağlamda eşitsizliği kurumsallaştıran ve meşrulaştıran bir kurum olmaktadır.

Bir başka açıdan bakıldığında okulun bir diğer işlevi ise, sosyal değişimin başlatıcısı olmasıdır. Sosyal değişim, daha çok okul ve bu bağlamda yüksek öğretim kurumları aracılığı ile üretilen yeni buluş ve bilgiler aracılığı ile olmaktadır. Modern toplumdaki en önemli buluşlardan bazıları, otomobil, antibiyotik, televizyon ve bilgisayardır.

Radikal Pedagoji ve Okula İlişkin Radikal Eleştiriler

Okul ve okulun işlevlerine ilişkin eleştiriler oldukça eskidir. Bu eleştirilerin başta ise radikal pedagoji olarak adlandırılan akım gelmekte olup, bu ekole bağlı düşünürler, eleştirilerini yalnızca okul üzerine değil onunla yakından ilişkili olan çocuk yetiştirme biçimleri ve aile kurumunun örgütleniş biçimine de yöneltmektedirler.

Geleneksel-modern okul, çocukları ıslah etmeye, ehlileştirmeye ve uysallaştırmaya çalışırken, radikal okul anlayışı, statükocu yapıyı destekleyen sosyal tutumları değiştirmeyi ve bireyleri ezilmişlikten kurtarmayı amaçlamaktadır. Radikal eğitim, bir disiplin olmayıp, varolan kurum ve varsayımları sorgulayan bir tür uygulamadır. Başka bir ifade ile radikal eğitim, disiplinler arası bir doğaya sahip olup, bütün disiplinlerin temel kategorilerini sorgulayan ve daha demokratik bir toplum oluşturma misyonuna sahip bir harekettir.

Modern ve ulus devletinin ortaya çıkması ile birlikte devletin düzenlediği ve desteklediği devlet okullarında kitlesel eğitim verme eğilimi ortaya çıkmış ve bir çok ülkede eğitim zorunlu hale getirilmiştir. Kitlesel eğitimin amacı, vatandaşları, sanayinin ihtiyaç duyduğu alanlar için yetiştirmek ve ulus devletinin ideolojisini çocuklara öğretmek idi. Okula ilişkin radikal eleştiriler, genelde üç noktada toplanmaktadır.

Bunlardan birincisini Spring şöyle ifade etmektedir: "Ulusal bir hükümetin denetimi altındaki devlet okulundaki eğitimin, uygulanan eğitim sistemi aracılığı ile kaçınılmaz olarak hükümetin buyruklarına körü körüne boyun eğecek, kişisel çıkarlarına ters düştüğünde ve akıl dışı olduğunda bile hükümetin otoritesini destekleyecek, "doğru yada yanlış olsa da benim ülkem" türünden milliyetçi bir görüşü benimseyecek vatandaşlar üretmeye yönelik girişimlere yol açtığı vurgulanan görüşlerden birisiydi. Böylelikle egemen sınıf, okullar aracılığı ile sahip olduğu iktidarı sürdürmekte okullarda eleştirel düşüncenin gelişmesine fırsat vermemektedir. Modern okullar, öğrenenlerden çok öğreticilere ve yöneticilere hizmet etmekte. Bu haliyle de kapitalist sistemde okul, güçlülerin amaçlarına hizmet etmekte, güçsüzlerin güçlendirilmesi ve yaşamlarının dönüştürülmesi konusunda belirgin bir katkı sağlamamaktadır.

Ivan Illich (1926-2002) ve Okulsuz Toplum

Okula ilişkin ikinci radikal eleştiri, okulda verilen eğitimin sürecine ilişkindir. Okulda öğretilen konular, monoton, sıkıcı olup entelektüel açıdan kişisel doyum vermeyen, merkezi hükümetler tarafından belirlenmiş bir programın üzerinden yürütülmektedir. Bireyler, istemediği mesleklere zorla yönlendirilmekte, sanayinin ve toplumun ihtiyaç duyduğu mesleklerin propagandası yapılmakta, bu meslekleri edinmeleri için çocuklar bir dizi testlere tabi tutulmaktadır, insanları bir takım özelliklerine göre kategorize etme, sıralama, gruplandırma ve toplumdaki ödül sistemlerini de buna göre planlama sürecine bağlı olarak okullar da kendi aralarında kategorik ayrımlara gitmiş; dolayısıyla öğrencilerin farklı okullara yönlendirilmesinde onlara uygulanan bir takım testler belirleyici olmuştur. Oysa bu testlerin neyi ne kadar ölçtükleri oldukça tartışılan bir konudur.

Bu haliyle okullar, sosyal eşitliğe hizmet etmemekte, bilakis sosyal eşitsizlikleri pekiştirmektedir. Dolayısıyla yoksul kesimlerin çocuklarının söz konusu testlere hazırlanmasında aile kaynakları yetersiz katmakta çocuğun içinde yaşamış olduğu coğrafi ve sosyal çevreler yönünden var olan eşitsizlikler söz konusu testlerin sonuçlarını da etkilemekte olup, çoğu kere yoksul çocuklar bu testlerin sonunda

başarısız olarak nitelendirilmektedir. Test etme süreci ise başlı başına bir sorun olup, söz konusu testlere hazırlanmada da okula ek kurumlar ve bireyler rol almakta, bunlar eğitime artı maliyetler getirmektedir. Bu bağlamda okul, on iki yıllık bir ehilleştirme, uysallaştırma hapishanesine dönüştürülmektedir. Okul denen hapishanenin temel amacı ise çocukları topluma kazandırmak olarak görülmektedir.

Okula ilişkin üçüncü radikal eleştiri ise eğitimin sosyal hareketliliği sağlayıcı işlevine dönüktür. Sosyal hareketlilik, bireylerin toplumdaki farklı konumlar arasındaki hareketliliğini anlatan bir terimdir. Buna bağlı olarak, okulun vermiş olduğu diplomaların, sosyal tabakalaşmayı ortadan kaldıracığı varsayımına dayanmaktadır. Uygulamada tam tersi bir durum ortaya çıkmış ve eğitim, tabakalaşma ve sınıflar arası ayrımı iyice güçlendiren bir hal almıştır.

Modern eğitime yüklenen işlevlerden birisi, toplumdaki sosyal hareketliliği gerçekleştirme, eğitim yoluyla bireylerin dikey toplumsal hareketlilik sonucu daha üst tabaka ve statülere doğru yükselmelerine imkan sağlamaktadır. Oysa modern okullar bunu sağlamada yetersiz kalmıştır. Varlıklı ailelerin çocukları özel okullarda, yabancı dil eğitimi yapan programlarda, hatta yurt dışında eğitim görmekte iken yoksul kesimin çocukları giderek sıradanlaşan devlet okullarına gitmeye zorlanmaktadır. Hatta devlet okulları arasında yatay ve dikey geçişlerde belirli ölçüde sınırlandırma olup kimin hangi okullara gidebileceği önceden eğitim otoritelerince belirlenmektedir. Bunun da ötesinde il içinde öğrenci ve velilere okul tercih imkanı tanınmamakta hangi sokak ve mahallelerde oturanların hangi okullara gideceği önceden tayin edilmekte, sokağın bir tarafındakiler bir okula gitmeye mecbur edilirken karşı tarafındakiler başka bir okula gitmeğe mecbur kılınmaktadır. Oysa eğitimde tercih önemli bir insan hakkıdır.

Okula ilişkin eleştirilerde modern devlet okullarının var olan toplumsal eşitsizlik ve adaletsizlikleri kaldırma yerine eşitsizlik ve adaletsizliklerin sürdürüldüğü kurumlara dönüştüğü konusunda yoğunlaşmaktadır. Ivan Illich olup O, okulların bütünüyle ortadan kaldırılıp bunun yerine öğrenme merkezleri olarak adlandırdığı kurumların ihdas edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Ona göre modern okullar, öğrencilere tek doğru fikrini aşılama, onları koşullandırmakta, önceden hazırlanmış birtakım bilgi paketleri olarak nitelendirilen müfredat paketleri öğrencilere dayatılmakta, öğrencilerin müfredata öngörülen bu bilgileri öğrenmeleri ve yaşamlarını da buna göre tanzim etmeleri istenmektedir.

İnsan öğrenmelerinin çoğu okul dışında olmakta, okul sadece diploma veren bir konuma dönüşmektedir. Bir takım konum ve statülere gelmede bu belgeler belirleyici olmaktadır. Öğrenciler de bunlara sahip olmak için okullara devam etmektedirler. Çünkü okul sonrası yaşamda sadece diploma ve sertifika gibi belgeler önemlidir. Mevcut haliyle okullar sadece belge vermektedir. Bu haliyle okullar, paketlenmiş bilgileri pazarlayan işletmeler olarak tasarlanmıştır. Öğretmenler de bu bilgilerin aktarıcı konumundadırlar. Yapılan sınavlar ve testler gibi yöntemlerle ise öğrencilerin bu bilgileri ne kadar öğrendikleri ve içselleştirdikleri belirlenmeye çalışılmaktadır. Yapılan bu testlerin sonunda kimileri

başarılı, kimileri de başarısız olarak adlandırılmaktadır. Zorunlu eğitimin toplumsal kutuplaşmaya yol açacağını ileri süren Illich, okulların eşitsizliği ortadan kaldıracağı varsayımını ise şöyle reddeder:

Eğitimde fırsat eşitliği, gerçekten, hem arzulanır hem de uygulanabilir bir amaçtır; ama bunu zorunlu öğretime denk saymak, kurtuluşu kilise ile karıştırmakla aynı şeydir. Vatandaşları birbirini ardına dizilen diplomalar için öğretim basamaklarını tırmanmaya mahkum etmiştir. Bunun eskilerin başlama törenleri ve dinsel yükseliş ayinlerinden pek farkı yoktur.

Modern okul, toplumun kaynaklarını har vurup harman savurmakta, okulla iş arasında herhangi bir ilişki kuramamakta, diploma üzerine kurulu bir ayrımcılığı kurumsallaştırmaktadır. Modern okul, okula katılanları sahiplenir ve bu bağlamda öğretmene çeşitli roller biçerek görevini yerine getirmeye çalışır. Bir bekçi olarak öğretmen, "öğrencilerini bir labirent ritüelinden geçiren bir tören teşrifatçısı gibi davranır." Ahlakçı olarak ise ana babanın, Tanrı yada devletin yerine geçerek "yalnız okulda değil, serbest olarak toplum içinde neyin doğru neyin yanlış olduğunu aşılabilir. Illich'e göre okul bir işletmedir ve müfredat pazarlar:

Hemen her okulun müfredatının saptanmasına sözde bilimsel bir araştırma ile işe girilir, eğitim mühendisleri başarı için gerekli alet ve edevatı saptarlar. Tabii bütçe ve tabuların belirlediği çerçeve içerisinde... Dağıtımçı öğretmen, biten ürünü tüketici-öğrenciye sunar. Onların tepkileri de gelecek modelin tasarımı için veri sağlar, örneğin "sınıfsız eğitim", "öğrenci merkezli eğitim", "grup eğitimi", "görsel-işitsel" ve "konu merkezli" v.d. eğitimler böyle doğar.

Illich'e göre okullar, yeni bir dünya kilisesi olup, bu kilisenin endüstrisi ve işleyişi, bilgi üzerine kurulmuştur. İnsan yaşamında egemen hale gelen ve çoğu zaman da yanlışların öğretildiği mekandır. Üretim ve tüketim kültürü, bu kültürün ürettiği suni yaşam biçimi, insanları mutsuzlaştırmaktadır. Ona göre "insanlar zorunlu okul uygulamasından kurtulamadıkları sürece bu tüketim çılgınlığından da kurtulamazlar." Günümüzde daha önce de bahsedildiği gibi okullar en büyük ve en yaygın işverenler durumuna dönüşmüş bulunmaktadır. Okul, bir sosyal sorun haline gelmiş, bir çok ülkede okulu iyileştirme çabalarına girilmektedir.

Yeni Bir İmajı ve Gelecek Üzerine Bazı Düşünceler

Modern okula ilişkin radikal eleştiriler her geçen gün artmaktadır. Modern okul, itaat eden vatandaşlar üretmek üzere tasarlanmış planlı bir sosyalleşme araçları olup, mevcut yapıyı meşrulaştıran, eşitsizliği yeniden üreten ve meşrulaştıran aygıtlara dönüşmüştür.

Modern okulun içine düştüğü en büyük açmazlardan biri, evrensel doğru ve kültürün öğretildiği mekan olduğudur. Okul, bir sistem değildir. Okulu formal bir Örgüt ve orada evrensel doğruların öğretildiği mekan olarak değil de, okul toplumunun üyelerinin özgür iradelerine ve karşılıklı diyaloga dayalı temaların öğretildiği birer yaşama alanı olarak görmek gerekmektedir. Bu bağlamda okulun temel

amacı, var olan yapıyı sürdürmek değil, sosyal adaletsizliği ve yoksulluğu ortadan kaldırmada bir araç olarak yeniden tasarlamak gerekmektedir. Daha da önemlisi okulları, umut mekanları, demokratik ve daha insani bir yaşam için direnişin kaynağı olarak görmek gerekir.

İnsanlığın her geçen gün kendisine ve topluma yabancılaştığını, okulların birer ;umut, demokratik direniş ve kendi öz bilincinin farkında olmaya imkan vermeye başladığının üzerinde durulması gerekmektedir. Yeni okul, bazı grupların diğerleri üzerinde imtiyaz kurma alanı değil, diyaloga dayalı özgür bir dünya ve toplum oluşturma hedefi üzerine yeniden inşa edilmelidir. Okul, bilginin objektif tek tarafı, değil, çift yönlü yargı ve yoruma açık olduğu, gücün egemen sınıflara değil topluma ait olduğu gerçeğinden yola çıkarak müfredatını buna göre yeniden yapılandırmalıdır. Okulda öğretilen ve bu bağlamda yapılan eğitim araştırmaları, olgulardan ziyade adaletsizliği ortadan kaldırma için siyasi bir hareketi de kapsamı gerektiğini ön plana çıkarmalıdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde, okulun amaçları, değişime özgür söylem ve harekete olanak sağlayacak imkanlar üzerinde odaklanmalıdır.

.....